

ลักษณะและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

ความน่า

ชาวนาเป็นกลุ่มคนที่ทำหน้าที่ผลิต "ข้าว" เพื่อเป็นอาหารให้แก่สังคม สำหรับสังคมไทย ชาวนาเป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุด จึงถือว่าเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งรัฐต้องให้ความสนใจในสภาพความเป็นอยู่ของคนเหล่านี้มากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะ ผลผลิตของชาวนาเป็นความต้องการจำเป็นพื้นฐานทางร่างกายของมนุษย์ ความอุดมสมบูรณ์ของประเทศตลอดมา ส่วนเกิดจากผลแห่งการกระทำของชาวนา รายได้ของรับจากการเก็บภาษี ส่วนหนึ่งมาจากชาวนาและการขายข้าวให้ต่างประเทศ

ดังนั้นรัฐมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสนใจสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวนา ซึ่งจะเห็นได้จากการระดมกำลังเจ้าหน้าที่และหน่วยงานต่างๆ ของรับเพื่อการพัฒนาชนบทอันเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวนา ทั้งในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ เงินทุน วัสดุอุปกรณ์และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชาวนาให้เท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม แต่สภาพชีวิตของชาวนาส่วนใหญ่ยังไม่ดีขึ้น การอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง การเสียชีวิต ความแห้งแล้งและอื่น ๆ ยังมีปรากฏ ด้วยเหตุนี้รัฐจำเป็นต้องค้นหาปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และทรงสนะทางสังคม เพื่อหาแนวทางแก้ไขต่อไป

การศึกษาลักษณะของหัวหน้าครอบครัวชาวนาในบทนี้ มีส่วนสำคัญสำหรับประกอบการพิจารณาวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาชนบทของรัฐ และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาลักษณะการปรับตัวทางการเมืองของหัวหน้าครอบครัวชาวนา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้

ลักษณะของหัวหน้าครอบครัวชาวนาบ้านศรีชะกระบือ

หัวหน้าครอบครัวชาวนา หมายถึง บุคคลที่รับผิดชอบดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกและมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เหนือสมาชิกทุกคนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน และประกอบอาชีพทำนา โดยตั้งบ้านอยู่ที่หมู่บ้านศรีชะกระบือ ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะได้ดังนี้

1. เพศและจำนวน หัวหน้าครอบครัวชาวนาเพศชายมีจำนวน 1 คน และหัวหน้าครอบครัวชาวนาเพศหญิงจำนวน 16 คน รวมหัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมดที่อยู่ในขอบเขตการศึกษาในครั้งนี้ 47 คน (หัวหน้าครอบครัวในหมู่บ้านทั้งหมด 58 คน เป็นจำนวน 47 คน)

2. ช่วงอายุ จำนวนเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงช่วงอายุของหัวหน้าครอบครัวชาวนา

ลำดับที่	ช่วงอายุ	จำนวนหัวหน้าครอบครัวชาวนา	
		ชาย	หญิง
1	26	1	-
2	30-39	2	2
3	40-49	9	-
4	50-59	7	-
5	60-69	9	3
6	70-79	2	9
7	80-89	1	1
8	93	-	1
	รวม	31	16
		47	

3. ลักษณะการศึกษา ความรู้ในการศึกษาจากโรงเรียนของหัวหน้าครอบครัวชาวนาบ้านศรีชะกระบือ จำนวนได้ 3 ระดับ คือ

3.1 ไม่รู้หนังสือ มีหัวหน้าครอบครัวที่ไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยทุกคนเป็นเพศหญิง มีจำนวน 4 คน แต่ละคนมีอายุ 72, 76, 80 และ 93 ปี

3.2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีจำนวน 3 คน เป็นเพศชาย 1 คน อายุ 86 ปี และเพศหญิง 2 คน อายุ 76 ปีเท่ากัน

3.3 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีจำนวน 40 คน เป็นเพศชาย 30 คน เพศหญิง 10 คน เพศชายส่วนใหญ่มีอายุ 40-69 ปี เพศหญิงส่วนใหญ่มีอายุ 60-79 ปี

4. ลักษณะฐานะทางเศรษฐกิจ หัวหน้าครอบครัวชาวนาที่ทำการศึกษามีรายได้จากการขายข้าวน้อยลงกว่าในอดีต เนื่องจากต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น จากการซื้อปุ๋ยเคมี ค่าขนส่ง และพื้นที่ทำนามีจำกัด ในขณะที่จำนวนสมาชิกของครอบครัวเพิ่มขึ้น การแบ่งที่นาให้แก่ลูกหลานซึ่งแยกไปมีครอบครัวเป็นของตน มีผลทำให้การครอบครองที่ดินของรุ่นต่อ ๆ มา น้อยลง ๆ สำหรับผลผลิตที่ได้จะถูกแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเก็บไว้เพื่อบริโภคตลอดปี ส่วนที่สองเก็บไว้ทำพันธุ์ในปีต่อไป และส่วนที่สามคือส่วนที่เหลือจากส่วนที่หนึ่งและสอง ซึ่งเป็นส่วนที่สามารถนำไปขายได้ ในปัจจุบันพบว่าบางครอบครัวไม่มีข้าวเหลือพอขายแต่จำเป็นต้องนำส่วนที่หนึ่งมาขาย แต่จำเป็นต้องนำส่วนที่หนึ่งมาขาย เพื่อใช้หนี้แหล่งกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ นอกจากนี้ยังมีบางครอบครัวกู้ยืมเงินจากธนาคารของเอกชนรายอื่น ๆ โดยการนำที่นาไปจำนองในการกู้ยืมเงินนั้นชาวนาเหล่านี้ต้องชดใช้เงินต้นและดอกเบี้ยที่ธนาคารกำหนด ถ้าหากปีใดไม่สามารถใช้เงินต้นได้ก็ต้องเสียเงินค่าดอกเบี้ยไปเรื่อย ๆ ในขณะที่เงินต้นยังอยู่คงเดิม หนี้จึงไม่เบาบางลงเลย ข้าวรายได้ถ้าไม่มีเงินจ่ายดอกเบี้ย เงินดอกเบี้ยนี้จะกลายเป็นหนี้เพิ่มขึ้นอีก ชาวนาซึ่งยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับระบบของธนาคารอย่างแท้จริง จึงยังไม่เข้าใจว่าการที่ธนาคารให้กู้ยืมเงินนั้น ไม่ได้มีพื้นฐานมาจาก "ความเมตตา" ดังเช่นขนบธรรมเนียมของคนชนบทที่ช่วยเหลือกันโดยไม่หวังผลกำไร แต่ธนาคารมีจุดมุ่งหมายเพื่อหวังผลกำไรเท่านั้น ดังนั้นระบบธนาคารจึงเป็นสิ่งที่ผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาอย่างมาก ในลักษณะที่มีโอกาสทำให้ยากจนมากกว่าที่จะทำให้ฐานะดีขึ้น สำหรับชาวนาที่ไม่มีหลักทรัพย์คือที่ดินไปจำนองกับธนาคาร ยังสามารถกู้เงินจากเอกชน โดยใช้เพียงวาจาและความไว้วางใจเท่านั้นแต่ต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมากกว่าธนาคาร 3 เท่าขึ้นไป บางกรณีชาวนาจาเป็นต้องกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน ดังนั้นคนที่มีความเพียงเล็กน้อยจึงยากจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากระบบธนาคารและ

การจ่ายดอกเบี้ยนี้เอง ฉะนั้นพอเสร็จจากฤดูทํานา หัวหน้าครอบครัวบางส่วนจำเป็นต้องประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ ทั้งนี้เพราะอาศัยรายได้จากการทํานาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการดำรงชีพและชำระหนี้สินต่าง ๆ ทั้งที่เกิดจากการเพิ่มต้นทุนของปัจจัยการผลิต ความต้องการเครื่องอุปโภคบริโภคที่ทันสมัยการศึกษาของบุตร ฯลฯ

ผลจากการสำรวจพบว่า มีหัวหน้าครอบครัวชาวนา 29 คน ที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย จำแนกตามตารางดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงอาชีพรองโดยจำแนกจํานวนและเพศ

ลำดับที่	ประเภทของอาชีพรอง	จํานวนหัวหน้าครอบครัวชาวนา	
		ชาย	หญิง
1	ค้าขาย	3	5
2	งานก่อสร้าง ช่างปูน ช่างไม้	8	1
3	ช่างตัดผม	1	-
4	ปั้นสามล้อ	1	-
5	ทำเครื่องจักรสานไม้ไผ่	1	-
6	ทำสวนและเลี้ยงสัตว์	2	2
7	ทำไร่	2	3
	รวม	11	18
		29	

ส่วนหัวหน้าครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนาอย่างเดียวส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะค่อนข้างดีกว่าหัวหน้าครอบครัวที่ประกอบอาชีพอื่นด้วยเพราะ มีพื้นที่ทำนามากกว่า และมีรายได้จากลูกหลานที่ไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ส่งเงินให้เป็นประจำ

แต่โดยภาพรวมแล้ว หัวหน้าครอบครัวชาวบ้านศรีสะเกษเกือบส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ขึ้นไป มีจำนวน 25 คน ซึ่งคนเหล่านี้เข้าสู่วัยชราไม่มีรายได้ที่เกิดจากแรงงานของตนต้องพึ่งพาลูกหลานเลี้ยงดูและทำนาแทนพวกตนต่อไป

5. ถิ่นกำเนิด หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่มีถิ่นกำเนิดในหมู่บ้านและเลี้ยงชีพโดยการทำนาตลอดมา และมีเพียง 4 คนเท่านั้นที่มาจากหมู่บ้านอื่น เป็นชาย 2 คน หญิง 2 คนแม้ว่าคนเหล่านี้มาจากหมู่บ้านอื่น แต่ก็มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมน้อยมากเพราะทุกคนอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงกันซึ่งมีภาษาพูดขนบธรรมเนียมประเพณีและประกอบอาชีพเดียวกันจึงถือว่า หัวหน้าครอบครัวทั้งหมดเป็นกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน

6. ชาติพันธุ์ สามารถกำหนดเชื้อชาติเป็น 2 ลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นกับว่าจะเอาอะไรเป็นเกณฑ์ระหว่างความรู้สึกของชาวบ้านกับกฎหมายของรัฐ ลักษณะที่หนึ่งด้านความรู้สึกของความคล้ายคลึงกันกับประเทศลาวในปัจจุบัน แต่ถ้าหากยึดถือตามลักษณะที่สองโดยใช้กฎหมายของรัฐเป็นเกณฑ์ซึ่งมีการบันทึกประวัติของแต่ละคนลงในทะเบียนบ้าน ก็ถือได้ว่าคนเหล่านี้มีเชื้อชาติ สัญชาติไทย

7. ศาสนาและความเชื่อ พุทธศาสนาเป็นเพียงศาสนาเดียวที่ชาวบ้านนับถือมานานกว่าสองร้อยปีแล้ว หัวหน้าครอบครัวซึ่งมีฐานะเป็นผู้นำครอบครัวก็มีความเชื่อในพุทธศาสนาซึ่งรายละเอียดอธิบายไว้ในบทที่ 2

8. อำนาจการปกครองสมาชิกในครอบครัว ลักษณะที่มาแห่งอำนาจของหัวหน้าครอบครัวเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกัน อำนาจของเพศชายเริ่มขึ้นภายหลังการสมรสฝ่ายชายทุกคนได้รับการยอมรับให้เป็นหัวหน้าครอบครัวตามธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมซึ่งถือว่าผู้ชายมีศักดิ์สูงกว่าหญิงและมีพื้นฐานทางร่างกายแข็งแรงกว่า เหมาะสำหรับการทำนาและรัฐให้ความสำคัญผู้ชายมากกว่า จะเห็นได้จากการเก็บภาษีหรือค่าเสียหัวในอดีต (รายละเอียดในบทที่ 4) การเกณฑ์แรงงานการเป็นทหาร รวมทั้งบทบาทในการรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้าน สำหรับฝ่ายหญิงที่ได้เป็นหัวหน้าครอบครัวนั้นเกิดจากการเสียชีวิตของสามีหรือการหย่าร้างโดยในครัวเรือนเป็นผู้ที่มีอาวุโส

กว่าสมาชิกกว่าสมาชิกทุกคน จำเป็นต้องรับผิดชอบ ภาระหน้าที่ต่อจากสามีซึ่งตายหรือทอดทิ้งไป ดังนั้นความอาวุโสจึงเป็นลักษณะเด่นของหัวหน้าครอบครัวทั้งสองเพศ แต่ในบางครอบครัวก็มี ข้อยกเว้น ความอาวุโสสูงสุดไม่เป็นตัวกำหนด แต่ให้ความสำคัญเพศชายมากกว่า เช่น ครีวเรือน ที่มีผู้หญิงอายุมากที่สุดแต่ชราภาพมาก ก็จะมอบอำนาจให้ลูกชายหรือลูกเขยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทน สำหรับครีวเรือนที่ผู้ชายมีอายุมากที่สุด มักจะเป็นหัวหน้าครอบครัวตลอดชีวิต เว้นแต่ป่วยหรือประสาทเลอะเลือนจนไม่สามารถทำงานได้

9. บทบาทของหัวหน้าครอบครัวในชุมชน มีการแสดงบทบาทต่อชุมชนจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

9.1 บทบาทของผู้ใหญ่บ้าน สามารถแยกออกได้ 2 ลักษณะ คือผู้นำแบบเป็นทางการ และผู้นำแบบไม่เป็นทางการ

(1) บทบาทผู้นำหมู่บ้านแบบเป็นทางการ คือผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายในการบริหารงานและดำเนินกิจการต่างๆของหมู่บ้าน ทั้งในฐานะตัวแทนของรัฐและตัวแทนของชาวบ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน รวมกันเรียกว่า "คณะกรรมการหมู่บ้าน" บุคคลเหล่านี้เป็นหัวหน้าครอบครัวในหมู่บ้านที่ได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้าน บางตำแหน่งได้รับเงินเป็นค่าตอบแทนจากทางการราชการเป็นประจำทุกเดือนเช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทั้งสองตำแหน่งมีเครื่องแบบที่ทางการกำหนดให้สวมใส่และมีการเลื่อนขึ้นเงินเดือนเหมือนกับข้าราชการทั่วไป มีกฎระเบียบและวินัยที่ต้องปฏิบัติตามและมีบทลงโทษเมื่อกระทำผิดโดยผู้บังคับบัญชาในระดับสูงขึ้นไปเช่น นายอำเภอ ปลัดจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด การแสดงบทบาทของหัวหน้าครอบครัวที่ดำรงทั้งสองจึงคล้ายกับข้าราชการ เพราะต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของทางการโดยตรงในการประกาศคำสั่ง ระเบียบ กฎหมาย และข้อบังคับต่างๆของทางการ ทั้งยังควบคุมดูแลให้ชาวบ้านปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆเหล่านั้น ถ้าหากมีผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องว่ากล่าวตักเตือน หรือควบคุมตัวส่งตำรวจให้ดำเนินการตาม "กระบวนการยุติธรรม" ซึ่งเป็นบทบาทในฐานะตัวแทนของรัฐ

ส่วนอีกบทบาทหนึ่งคือ ในฐานะตัวแทนของชาวบ้าน ทำงานในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้านบริหารและดำเนินกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้านให้สำเร็จตามเป้าหมาย รวมทั้งการปกครองดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้านส่วนใหญ่มาจากผู้ที่เป็นหัวหน้า-

ครอบครัวซึ่ง เคย เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและหัวหน้าคุ้มต่างๆมีจำนวน 7-8 คน มีหน้าที่ในการ เสนอปัญหาและความต้องการของชาวบ้านต่อผู้มีอำนาจของรัฐในระดับสูงขึ้นไปที่สามารถช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้านได้

ตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2535) บ้านศรีชะกระป้อมมีหัวหน้าครอบครัวเพศชายเท่านั้นที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองหมู่บ้านแบบเป็นทางการ และในกลุ่มคนเหล่านี้เฉพาะผู้ที่เคยมีบทบาทนี้ในหมู่บ้านซึ่งยังคงมีชีวิตอยู่มีจำนวน 9 คน เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน 3 คน มีอายุเรียงตามลำดับดังนี้ 86, 64 และ 63 ปี ที่เหลือ 6 คน เคยทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน และส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 60 ปี ส่วนคณะกรรมการหมู่บ้านในปัจจุบันมีทั้งหมด 10 คน และส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 40-55 ปี (รายละเอียดในบทที่ 2)

(2) บทบาทผู้นำแบบไม่เป็นทางการ คือผู้นำหรือผู้ปกครองที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายกำหนด แต่ได้รับการยอมรับและความเคารพนับถือจากชาวบ้านทั้งนี้ เกิดจากความรู้ความสามารถและคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลนั้น คนเหล่านี้มีบทบาทในฐานะตัวแทนของชาวบ้านโดยตรงคือการอุทิศตนและทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม แต่ในบางครั้งหรือบางเหตุการณ์ก็ไม่แสดงบทบาทเป็นผู้นำ ดังนั้นผู้นำแบบนี้ไม่มีความแน่นอนมั่นคงและชัดเจนซึ่งต่างจากผู้นำแบบเป็นทางการ คนเหล่านี้ได้แก่ หัวหน้าคุ้มต่างๆ อดีตผู้นำแบบเป็นทางการ ผู้นำกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มฅาปนกิจศพ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มทอดผ้าป่าสามัคคี กลุ่มทอดกฐิน ฯลฯ

บทบาทของหัวหน้าครอบครัวเหล่านี้ ส่วนใหญ่มีการแสดงออกเฉพาะเรื่องของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละกิจกรรมของชุมชน บางที่มักเป็นตัวแทนของกลุ่มในการดำเนินการบางอย่างที่กลุ่มต้องการ ทั้งเรื่องในระดับหมู่บ้านหรือระดับที่มีขอบเขตมากกว่านั้น การแสดงบทบาทที่มีพื้นฐานมาจากความพอใจส่วนตัวและอาจมีผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย บทบาทของผู้นำแบบนี้ไม่มีกฎระเบียบที่เป็นสภาพบังคับจากรัฐเหมือนกับผู้นำแบบเป็นทางการ ไม่มีผู้บังคับบัญชา ดังนั้นจึงมีความเป็นอิสระในการดำเนินการตามที่ต้องการ การเป็นผู้นำสิ้นสุดลงตามความต้องการของตน แต่ผู้นำแบบเป็นทางการต้องเกี่ยวข้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐด้วย

สำหรับหัวหน้าครอบครัวที่แสดงบทบาทในลักษณะนี้มีทุกเพศทุกวัย และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นจึงไม่สามารถแยกออกให้ชัดเจนได้

9.2 บทบาทของหัวหน้าครอบครัวที่ไม่ใช่ผู้นำ ได้แก่กลุ่มของหัวหน้าครอบครัว ขาวนาที่ไม่เคยเป็นผู้นำแบบเป็นทางการและผู้นำแบบไม่ เป็นทางการ บทบาทและหน้าที่ของคน เหล่านี้อยู่ในฐานะสมาชิกของชุมชน มีการแสดงออก 3 ลักษณะคือ

(1) การแสดงออกในการปฏิบัติหน้าที่สอดคล้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆทั้งใน ระดับหมู่บ้านและระดับของรัฐ

(2) การวางเฉยโดยไม่สนใจ คือถ้าหากไม่มีการเร่งรัดหรือบังคับให้ปฏิบัติ ตาม ก็จะไม่ไปเกี่ยวข้องด้วย ทั้งนี้เพราะมีแนวความคิดว่า เรื่องนั้น ๆ ไม่มีผลกระทบหรือเกี่ยว กับตน และไม่ต้องการลาเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในกรณีที่มีการขัดแย้งทางความคิดเกิดขึ้นใน ชุมชน

(3) การแสดงออกในการไม่ยอมรับระเบียบต่างๆ ซึ่งมีการแสดงออกในลักษณะ นี้้น้อยมาก เนื่องจากหัวหน้าครอบครัวขาวนาส่วนใหญ่มีแนวความคิดว่า ในการกระทำกิจกรรมใดๆ ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจและความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ว่าตนจะมีความเห็นไม่ตรงกันกับ ผู้อื่น แต่ธรรมเนียมและค่านิยมที่สืบทอดกันมาให้อยอมรับความคิดเห็นของส่วนรวม เป็นแนวทาง การแสดงออกต่อชุมชน สำหรับผู้ที่ไม่ยอมรับจะมีพฤติกรรมไปในลักษณะการวางเฉย และไม่ เข้า มาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชนเลย ซึ่งมีคนที่แสดงบทบาทเช่นนี้ เพียง 2-3 คนเท่านั้น

นอกจากนี้บทบาทหัวหน้าครอบครัวโดยทั่วไป คือบทบาทในฐานะตัวแทนของสมาชิกที่อาศัย อยู่ในครัวเรือนเดียวกันและเป็นที่ยอมรับของชุมชนว่า บุคคลมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเรื่อง ต่างๆ ทั้งที่เป็นกิจกรรมในครัวเรือนและกิจกรรมนอกครัวเรือน คนเหล่านี้เป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบ การกระทำของสมาชิกในครัวเรือนของตน เช่นเมื่อสมาชิกบางคนของครอบครัวกระทำผิดต่อ ผู้อื่นหรือฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ หัวหน้าครอบครัวต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้นด้วย ดังเช่นมีบุตรของ หัวหน้าครอบครัวบางคนลักลอบจับปลาในหนองน้ำ ในระยะที่มีการห้ามซึ่ง เป็นกฎเกณฑ์ที่ทุกคน ทราบดี เมื่อบุตรถูกจับได้หัวหน้าครอบครัวต้องชดใช้ค่าปรับแก่ชุมชน การแสดงออกในกิจกรรม ของชุมชนนั้น ปรากฏว่าหัวหน้าครอบครัวขาวนาเพศชายมีบทบาทที่เห็นได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะ งานที่ต้องใช้กำลังมากๆ เช่น งานขุดบ่อน้ำ งานก่อสร้างและซ่อมแซมสาธารณะประโยชน์ (ศาลา กลางบ้าน ศาลาวัด ถนน)

ส่วนหัวหน้าครอบครัวเพศหญิงมีส่วนร่วมในงานของชุมชนช่วงที่มีงานบุญประเพณีต่างๆ ใน การทำอาหาร จัดดอกไม้ใบตอง ตกแต่งประเภทสวยงาม ฯลฯ ซึ่งเป็นงานที่ใช้กำลังน้อย การทำงานของชุมชนมีการจัดแบ่งหน้าที่สำหรับชายและหญิงอย่างชัดเจนโดยเป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่ ปฏิบัติกันมานาน หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่แสดงความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ของชุมชน ถ้าหากคนไม่สามารถมีส่วนร่วมด้วยเหตุใดก็ตามจะมอบให้สมาชิกคนหนึ่งในครัวเรือน เป็นตัวแทนของตนมาช่วยเหลืองานของส่วนรวม สำหรับกรณีที่มีพฤติกรรมวางเฉยนั้น มักเกิด จากความไม่พอใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นซึ่งเกิดขึ้นเฉพาะบุคคล แต่ภายหลัง มีกิจกรรมอย่างอื่นจึงเข้าไปร่วมงานของชุมชนตามปกติ ส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ ต่างก็ถือว่าเป็น เรื่องธรรมดา อันเป็นสิทธิของแต่ละคนที่จะสามารถแสดงออกเช่นนั้นได้ เช่นหัวหน้าครอบครัวคน หนึ่งไม่พอใจในรูปแบบการจัดงานประเพณีบางอย่าง เพราะขัดแย้งในด้านความคิดกับผู้ใหญ่บ้าน เขาจะไม่แสดงความคิดเห็นกับผู้ใหญ่บ้านโดยตรง แต่จะแสดงความคิดเห็นกับเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกัน เพื่อเป็นการบอกเหตุผลในการวางเฉยของตนต่อกิจกรรมนั้น ๆ แสดงให้เห็นว่าการวางเฉยต่อ กิจกรรมเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งที่ต้องการบอกคนอื่นถึงความรู้สึกภายในของตน ซึ่งถือว่าการวางเฉยต่องานของชุมชนเป็นพฤติกรรมที่ผิดปกติสำหรับสังคมในหมู่บ้าน

สรุปได้ว่า บทบาทของหัวหน้าครอบครัวชาวบ้านศรีสะเกระปีอในชุมชนมี 3 ลักษณะคือ เป็นผู้นำชุมชน หรือผู้ปกครอง สมาชิกของชุมชนเหมือนกัน และหัวหน้าครอบครัว ซึ่งมีบทบาททั้ง สามลักษณะมีการสลับเปลี่ยนและซ้อนกันอยู่ การที่จะแสดงบทบาทใดนั้นขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และ สถานภาพของบุคคลนั้น หัวหน้าครอบครัวเพศชายได้รับการยอมรับงานด้านการปกครองและงานที่ สำคัญอื่น ๆ ของชุมชนมากกว่าเพศหญิง สำหรับพฤติกรรมของหัวหน้าครอบครัวทั้งสองเพศที่ แสดงออกต่องานของชุมชนนั้นมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน มีการยึดเหนี่ยวระหว่างกันและมึ การร่วมมือร่วมใจกันเป็นอย่างดี

การเรียนรู้ทางสังคมของหัวหน้าครอบครัวชาวนา

องค์กรทางสังคมที่ได้ศึกษา การเรียนรู้ทางสังคมของหัวหน้าครอบครัว ในการศึกษาคั้ง นี้มี 3 องค์กร คือ 1. ครอบครัว 2. โรงเรียน 3. ชุมชน ซึ่งจำแนกลักษณะการเรียนรู้ที่หัวหน้า ครอบครัวชาวนาได้บอกเล่าและแสดงพฤติกรรมปรากฏออกมาตามลำดับดังนี้

1. ครอบครัว

ครอบครัวเป็นองค์กรทางสังคมองค์กรแรกที่ทำให้การอบรมเลี้ยงดูและสั่งสอนให้ความรู้ในการดำเนินชีวิตแก่สมาชิกใหม่ ตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่มีครอบครัวเป็นของตนเอง (ทั้งนี้ไม่รวมถึงบุคคลที่เป็นเด็กกำพร้าเติบโตขึ้นมาในสถานที่ซึ่งไม่มีสภาพเป็นครอบครัว) และบางคนแม้ว่ามีครอบครัวแล้วก็ตาม แต่ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในครัวเรือนเดียวกันกับ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือคนอื่น ๆ เหมือนเดิม ซึ่งเรียกครอบครัวลักษณะนี้ว่า "ครอบครัวขยาย" การเรียนรู้และการได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้อาวุโสเหล่านี้จึงยังคงมีอยู่ ส่วนผู้ที่แยกครอบครัวไปมีครัวเรือนของตนเอง ถ้าหากยังคงอยู่ในหมู่บ้านก็มีลักษณะการเรียนรู้ดังเดิม เพราะมีโอกาสปรึกษาหารือและได้รับความแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้อาวุโสอยู่เสมอทั้งผู้อาวุโสเหล่านี้ต่างให้ความสนใจห่วงใยในการดำเนินชีวิตของลูกหลานโดยตลอด แต่สำหรับผู้ที่ยกตัวไปอยู่ในท้องถิ่นอื่น โอกาสในการพบกันและได้รับการเรียนรู้จึงน้อยกว่าผู้ที่ยังคงตั้งหลักแหล่งอยู่ในหมู่บ้านเดิมของตน

การเรียนรู้ทางสังคมกับการปรับตัวทางการเมืองในครอบครัวของหัวหน้าครอบครัว ชาวบ้านศรีษะกระปือ สามารถจำแนกลักษณะต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

1.1 การปกครองในครอบครัว ปรากฏว่าอำนาจในการปกครองสมาชิกในครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย โดยมีฐานะเป็น บิดา มารดา และตา คนเหล่านี้ต้องควบคุมดูแลงานทุกอย่างให้เรียบร้อย และเป็นกำลังสำคัญในการทำงานที่ต้องใช้กำลังมาก อย่างไรก็ตามผู้หญิงสาวก็มีส่วนในการทำงานหนักเช่นกัน ความรู้ในการทำงานได้ถ่ายทอดให้แก่บุตรหลานตามความเหมาะสมของเพศและวัย รวมทั้งการแบ่งงานให้แก่แต่ละคน หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้วางระเบียบของครอบครัว เช่น การแบ่งข้าว การแบ่งที่นา ฯลฯ ครอบครัวส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีการแบ่งทรัพย์สินคล้ายคลึงกัน โดยหัวหน้าครอบครัวต้องสอบถามความคิดเห็นของสมาชิกในครอบครัวทุกคนรวมทั้งสมาชิกที่แยกไปมีครัวเรือนใหม่ ซึ่งมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน ในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวเป็นผู้หญิงมักตัดสินใจด้วยตนเอง เพราะส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ (มากกว่า 60 ปี)

โดยทั่วไปแล้วครอบครัวชาวสวนส่วนใหญ่ ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ใดๆ มากมายนอกเหนือจากการให้สมาชิกในครอบครัวรับผิดชอบหน้าที่การงานของตนเท่านั้น ส่วนการลงโทษผู้กระทำความผิดนั้นปรากฏว่า มีเพียงการว่ากล่าวตักเตือนอบรมสั่งสอน โดยไม่มีการเขียนตีหรือทำโทษที่-

รุนแรง แต่ถ้าหากใครทำเช่นนั้น เป็นเรื่องที่น่าอับอาย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านทั่วไปมักห้ามปรามไม่ให้ทำโทษที่รุนแรงในลักษณะที่โหดร้ายทารุณ มีบางคนที่เคยทำเช่นนั้น ชาวบ้านจะนิินหาว่าร้ายทั่วทั้งหมู่บ้านและไม่มีใครต้องการคบหาสมาคมด้วย ดังนั้นการทำโทษตามลักษณะดังกล่าวจึงมีเกิดขึ้นน้อยมากเพราะ หัวหน้าครอบครัวจะพยายามหลีกเลี่ยงการทำโทษเช่นนั้นมากที่สุด รวมทั้งบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ที่หัวหน้าครอบครัวให้ความเคารพนับถือทราบเรื่อง ต้องคิดว่ากล่าวหัวหน้าครอบครัวด้วย แม้ว่าหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจเต็มในครอบครัวของตนก็ตาม แต่การลงโทษสมาชิกในครอบครัวยังต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์และค่านิยมของสังคม

นอกจากนี้หัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองสมาชิกให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง แม้ว่าสมาชิกบางคนมีการกระทำที่ผิดกฎหมายของรัฐ เช่น การเสพยาเสพติด ส่วนสมาชิกคนอื่นต่างช่วยกันปกปิด เช่นกันและหาแนวทางแก้ไขภายในครอบครัวของตน แม้กระทั่งชาวบ้านคนอื่นที่รู้ก็ข่มขู่ปิดเบียดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐทราบหรือไม่ยุ่งเกี่ยวกับ ยิ่งถ้าหากเป็นเรื่องที่กระทำผิดร้ายแรง ยิ่งต้องแสดงตนว่าไม่รู้มากยิ่งขึ้น กรณีเช่นนี้หมายถึงเฉพาะผู้ที่กระทำที่ไม่เป็นผลเสียหายโดยตรงกับชุมชนเท่านั้น แต่ถ้าเป็นผลเสียหายต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งในชุมชนหรือต่อส่วนรวม เช่น การลักทรัพย์ การทำลายของสาธารณะ กรณีเช่นนี้หัวหน้าครอบครัวไม่สามารถปกป้องสมาชิกของตนได้เพราะ ชาวบ้านทุกคนช่วยกันสืบหาและจับกุมผู้กระทำผิด ส่วนใหญ่เมื่อหัวหน้าครอบครัวไม่อยู่หรือตาย อำนาจหน้าที่เหล่านี้เป็นของภรรยาหรือผู้ที่มีอาวุโสรองลงมาจากหัวหน้าครอบครัว

1.2 การแบ่งหน้าที่ สมาชิกในครอบครัวทุกคนจะมีหน้าที่ประจำของตนตามความเหมาะสมของเพศและวัย ยกเว้นเด็กที่ยังไม่เข้าใจภาษาพูด ส่วนเด็กที่เข้าใจภาษาพูดแล้ว มีหน้าที่รับใช้งานเล็กน้อยที่ไม่ใช้กำลังมากเช่น งานล้างถ้วยชาม ซักรีดเสื้อผ้า ฯลฯ ในระยะแรกเป็นการฝึกฝนให้เด็กรู้จักช่วยเหลืองานในครอบครัวและมีส่วนร่วมในการทำงานทั่วไป ตามกำลังความสามารถ โดยยังไม่แบ่งตามความเหมาะสมในเรื่องเพศ แต่เมื่อเด็กย่างเข้าสู่วัยรุ่น การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศเริ่มชัดเจนมากขึ้น โดยบุตรสาวจะได้รับการเรียนรู้งานบ้าน จากมารดาทุกอย่างเช่น การทำอาหาร การทำความสะอาดงานหัตถกรรมจำพวกทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย รวมถึงงานการบ้านการเรือนทุกอย่างมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นหญิงจะช่วยกันให้การอบรมสั่งสอนด้วย มีบางครอบครัวที่มีบุตรสาวหลายคน ผู้เป็นมารดาจะมอบหมายให้ลูกสาวคน-

โตอบรมน้อง ๆ นอกจากนี้บุตรสาวยังต้องเรียนรู้ถึงวิธีทำนาด้วย ซึ่งจะได้รับการอบรมสั่งสอนจากทั้งบิดาและมารดาเหมือนกันกับบุตรชาย เพราะถือว่าความรู้เกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าว เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ที่บิดามารดาต้องถ่ายทอดให้ทั้งบุตรชายและบุตรสาว ทั้งนี้เพื่อให้บุตรสามารถทำนาแทนตนได้เมื่อต้นล้มป่วย หรือเข้าสู่วัยชรา

สำหรับบุตรชายเป็นหน้าที่ของบิดาในการสอนให้รู้จักวิธีการหาอาหารเช่น การจับปลา ล่าสัตว์ การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ กับดัก เค็ลล์ลับหรือวิธีการต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ด้านวิชาการ การต่อสู้ป้องกันตัว คาถาอาคม

ในระหว่างการทำนาจะเห็นการแบ่งหน้าที่ระหว่างเพศชายและเพศหญิงได้อย่างชัดเจนคือ ผู้ชายต้องรับหน้าที่ซึ่งต้องง่าใช้กำลังมากเช่น การไถนา การหว่านข้าว ส่วนผู้หญิงรับหน้าที่ทำอาหาร แต่สำหรับการคานา การเกี่ยวข้าว พบว่ามีการทำร่วมกันทั้งสองเพศ แต่ยังมีบางครอบครัวที่ผู้หญิงต้องทำทุกอย่างดังที่กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะในครอบครัวไม่มีผู้ชายที่อยู่จนวัยแข็งแรง

ดังนั้นการแบ่งหน้าที่ในครอบครัวสำหรับการทำงานยังไม่อาจถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่เป็นเพียงข้อสรุปจากครอบครัวส่วนใหญ่ในหมู่บ้านที่พบเห็นเท่านั้น ส่วนการทำอาหารนั้นทุกเพศทุกวัยมีส่วนในการทำหน้าที่นี้ไม่มีข้อจำกัด สำหรับงานการบ้านการเรือนมีการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ถึงกระนั้นก็ตามเมื่อมีงานบุญประเพณีต่าง ๆ ปรากฏว่า ผู้ชายบางคนกลายเป็นคนสำคัญในการทำอาหาร การประดับประดา งานตกแต่ง เป็นต้น

1.3 ลักษณะความสัมพันธ์ ลักษณะที่สำคัญที่สุดคือ การยึดถือผู้ที่อายุมากกว่า เป็นกฎเกณฑ์ในการแบ่งลำดับสูงต่ำในครอบครัว เด็ก ๆ ได้รับการฝึกฝนให้รู้จักวิธีการแสดงความเคารพผู้ที่อาวุโสกว่าและปฏิบัติตามคำสั่ง เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ จนกระทั่งเป็นกำลังสำคัญทางเศรษฐกิจของครอบครัวคือ เป็นผู้มีส่วนใช้แรงงานในการทำนาแทนผู้ใหญ่ในครอบครัวแล้วจึงมีสิทธิในการออกเสียงเสนอความคิดเห็นด้านต่าง ๆ ของครอบครัว และมีอิสระในการตัดสินใจเรื่องส่วนตัวมากขึ้น รูปแบบความสัมพันธ์จึงเริ่มเปลี่ยนไป ผู้ใหญ่ต้องเปลี่ยนความคิดของตนเองโดยยอมรับฟังความคิดเห็นของบุตรหลานมากขึ้น ซึ่งช่วงเวลานี้ครอบครัวมีความขัดแย้งทางด้านความคิดระหว่างคนรุ่นเก่า (ผู้ที่มีอายุมากกว่า) กับคนรุ่นใหม่ (ผู้ที่มีอายุน้อยกว่า) พฤติกรรมในการแสดงออกของคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มสู่การตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น ส่วนคนรุ่นเก่าวางเฉยต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยไม่แสดงความคิดเห็นใด ๆ ถ้าตนเล็งเห็นผลแล้วว่า หากมีการผิดพลาดเกิด

ขึ้นไม่ก่อผลเสียหายร้ายแรง แต่ถ้าหากเห็นว่าจะเกิดผลร้ายแรงก็จะพยายามห้ามปรามจนถึงที่สุด ซึ่งถ้าคนรุ่นใหม่ยังคงไม่เชื่อฟังในที่สุดก็ต้องวางเฉย เช่น การดื่มสุราหรือยาเสพติดของบุตร ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ไม่มีเกิดขึ้นเฉพาะบางครอบครัวเท่านั้น แต่โดยทั่วไปแล้วสำหรับครอบครัวชาวนาที่พบ ผู้ที่มีอายุน้อยมักเชื่อฟังผู้ใหญ่มากกว่าได้แต่งงานมีครอบครัวเป็นของตนเองแล้วก็ตาม ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ยังคงมีอยู่ตลอดไป ส่วนคนที่อพยพไปอยู่ที่อื่นโอกาสในการพบกันน้อยลง ลักษณะความสัมพันธ์ที่แสดงต่อกันเป็นอีกลักษณะหนึ่งคือ มีความเกรงใจกันมากขึ้นและไม่แสดงความคิดเห็นขัดแย้งกันอย่างเปิดเผยเพราะถือว่าเป็นผู้ใหญ่กันแล้ว สามารถดำเนินชีวิตด้วยตนเองโดยไม่ต้องให้ใครดูแล ส่วนคนที่ยังอยู่ในครอบครัวหรือหมู่บ้านเดียวกันลักษณะความสัมพันธ์ยังคงเดิม

1.4 ลักษณะการเรียนรู้องค์ประกอบของอำนาจรัฐในครอบครัว สภาพการดำรงชีวิตของชาวนามีการเรียนรู้หลายอย่างเพื่อการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งที่สามารถควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ส่วนการเรียนรู้องค์ประกอบของอำนาจรัฐ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของครอบครัวเท่านั้น และเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ของคนรุ่นเก่าเคยประพฤติปฏิบัติมาก่อน แล้วจึงถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่เป็นการแสดงความสัมพันธ์ต่อรัฐแก่ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่ ในขณะที่องค์ประกอบของอำนาจรัฐมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งในบางเรื่องคนรุ่นใหม่ที่ให้ความสนใจศึกษาจึงมีความรู้ความเข้าใจมากกว่า ทั้งนี้เพราะระเบียบกฎหมายของรัฐมีการเปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม คนรุ่นใหม่มักมีความจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวให้สอดคล้องกับระเบียบกฎหมายของรัฐ ในขณะที่คนรุ่นเก่าไม่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้ เช่น การทำบัตรประจำตัวประชาชน นางทองผู้ซึ่งมีอายุ 93 ปีไม่ต้องทำบัตรประจำตัวประชาชนและไม่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้หรือจดจำไว้ ในขณะที่คนรุ่นใหม่ทุกคนต้องมีบัตรประชาชนเพราะ มีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์หลาย ๆ ด้าน ถึงอย่างไรลักษณะการเรียนรู้องค์ประกอบของอำนาจรัฐภายในครอบครัวของหัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคนมีลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกันคือ เหมือนกันในด้านลักษณะความสัมพันธ์กับบุคคลที่ถ่ายทอดความรู้ให้คือเป็น บิดา มารดา ญาติพี่น้อง หรือบุตรที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน แต่แตกต่างกันในด้านความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคนที่ได้เรียนรู้ในแต่ละสมัยไม่เหมือนกัน เช่น หัวหน้าครอบครัวชาวนาที่เริ่มต้นชีวิตตั้งแต่สมัยการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงปัจจุบัน ได้มีการเรียนรู้และปรับตัวภายใต้การปกครองทั้งสองรูปแบบ (อีกรูปแบบหนึ่งคือ ประชาธิปไตย) แต่

สำหรับหัวหน้าครอบครัวชาวนาที่เริ่มต้นชีวิตในสมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตย ไม่มีโอกาสเรียนรู้และปรับตัวกับรูปแบบการปกครองแบบเดิมด้วยตนเอง ดังนั้นประสบการณ์ ความรู้ และการปรับตัวต่อองค์ประกอบของอำนาจรัฐจึงมากน้อยต่างกัน

2. โรงเรียน

โรงเรียนคือ สถาบันการศึกษาที่เป็นส่วนหนึ่งในการให้ความรู้แก่หัวหน้าครอบครัวชาวนาเมื่ออยู่ในวัยเด็ก ได้เรียนรู้และมีความเข้าใจถึงการเป็นสมาชิกของรัฐอย่างเป็นระบบระเบียบโดยมีครูเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนและให้ความรู้ตามหลักสูตรการศึกษาที่รัฐกำหนด ความรู้ที่สร้างความแตกแยกทางความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง รัฐต้องควบคุมตามความเหมาะสม เช่น แนวความคิดที่ทำลายสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ รัฐจำเป็นต้องควบคุมไม่ให้เกิดมีการเรียนการสอนโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อรักษาอุดมการณ์แห่งรัฐ ที่สร้างความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ซึ่งนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

ในบรรดาหัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้ง 47 คนที่ได้ศึกษา มีหัวหน้าครอบครัวกลุ่มหนึ่งที่ ไม่ผ่านการเรียนรู้จากโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงที่สูงอายุจำนวน 4 คน ไม่รู้หนังสือคือ ไม่สามารถอ่านเขียนภาษาไทย ทั้งนี้เพราะประการที่หนึ่ง ยังไม่มีโรงเรียนจัดตั้งขึ้นในช่วงที่มีอายุในวัยเรียน ภายหลังมีการก่อตั้งโรงเรียนเสร็จก็ไม่สามารถเข้าเรียนได้ เนื่องจากมีอายุมากเกินไปกำหนดของทางราชการ ประการที่สองหลีกเลี่ยงการไปเรียนเพราะเหตุผลส่วนตัวตั้งนี้พ่อแม่รักและเป็นห่วงมากเกินไปจึงไม่ยอมมาให้ไปโรงเรียนที่ตั้งอยู่บ้านคูเมืองซึ่งไกลจากหมู่บ้าน อายุเพื่อนผู้ชายมีการะการทำงานที่บ้าน ที่เกี่ยวจ และไม่ชอบครูดุด่าหรือเขียนตี

ส่วนหัวหน้าครอบครัวเพศชายมีเพียงนายคำมัน ชนะมี เพียงคนเดียวที่ไม่ผ่านการเรียนรู้จากโรงเรียนเพราะ มีอายุเกินกำหนดของทางราชการบังคับ แต่มีนิสัยใฝ่รู้จึงเรียนหนังสือจากวัดโดยการบวชเรียนและฝึกหัดอ่านเขียนภาษาไทยด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะ รักการเล่าเรียนและต่อมาบุคคลผู้นี้ได้ เป็นผู้ใหญ่บ้านที่มาจากการแต่งตั้งโดยการสอบสัมภาษณ์ ณ ที่ว่าการอำเภอวารินชำราบ ซึ่งทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านนานถึง 31 ปี ตั้งแต่พ.ศ. 2486-2517 (รายละเอียดอยู่ในหัวข้อเรื่อง การปกครองในชุมชน)

ฉะนั้นลักษณะอย่างหนึ่งของหัวหน้าครอบครัวชาวนาบางส่วนที่แตกต่างออกไป คือ ไม่ได้รับ การเรียนรู้จากโรงเรียนที่รัฐจัดตั้งขึ้น

สำหรับหัวหน้าครอบครัวชาวนาสวนที่เหลือจากที่กล่าวถึงแล้ว ทุกคนสำเร็จการศึกษาภาคบังคับคือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยหัวหน้าครอบครัวชาวนารุ่นแรก ๆ ต้องเดินทางไปเรียนที่บ้านคูเมือง ซึ่งห่างจากบ้านศรีษะกระปือประมาณ 2 กิโลเมตร เมื่อถึงฤดูฝนน้ำท่วมทั่วท้องทุ่งนาและทางเกวียน ไม่สามารถไปเรียนได้ ต่อมาเมื่อผู้เสียสละที่ดินจำนวน 5 ไร่ 2 งาน อยู่ด้านทิศตะวันออกของวัดสำหรับสร้างโรงเรียนชาวบ้านต่างช่วยกันบริจาคทรัพย์รวมทั้งแรงงานสมทบกับเงินงบประมาณแผ่นดิน ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ดำเนินการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 โดยมีรายได้จาก "เงินศึกษาพลี" ที่เรียกเก็บจากผู้ชายอายุ 18-60 ปี เพื่อบำรุงโรงเรียนและเป็นค่าตอบแทนครูผู้สอน แต่ต่อมาไม่นานนักรัฐจึงสามารถจัดสรรงบประมาณประจำปีให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายเหล่านี้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (สัมภาษณ์ นายทองคำ นายขำ นายหมี นายคำมัน นานเจริญ (ครูใหญ่), 23, 24, 25 และ 29 มกราคม 2535 และผู้ศึกษาได้ค้นคว้าจากเอกสารเพิ่มเติมมีรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาของรัฐในยุคเริ่มต้น พบในหนังสือ "พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชการที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ" พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทางเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 17 มีนาคม 2507 หน้า 59-205)

สำหรับลักษณะการเรียนรู้อุปของหัวหน้าครอบครัวชาวนาจากโรงเรียนซึ่งได้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคน พอสรุปได้ดังนี้

2.1 ลักษณะทางการปกครอง การเรียนรู้รูปแบบการปกครองในโรงเรียนของหัวหน้าครอบครัวชาวนารุ่นแรก ๆ ที่มีการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ เพราะ ในอดีตไม่มีโรงเรียน ผู้ที่รู้หนังสือและมีโอกาสได้เล่าเรียนมีเฉพาะผู้ชายเท่านั้น โดยการขวขเรียนในวัด แต่เมื่อมีโรงเรียนเกิดขึ้นในท้องถิ่น เป็นการเปิดโอกาสให้ชายหญิงได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน

ในระยะเริ่มต้น โรงเรียนมีครูเพียงคนเดียว เป็นทั้งผู้สอนและมีอำนาจสูงสุดใน การปกครองนักเรียน ทั้งนี้เพราะจำนวนคนที่มีความรู้ภาษาไทยและสามารถทำการสอนยังมีจำนวนน้อย ทั้งเงินที่ได้รับเป็นค่าตอบแทนไม่คุ้มกับงานที่ต้องรับผิดชอบ ผู้ที่เป็นครูในสมัยนั้นจึงเป็นผู้ที่มีใจรักอาชีพนี้และมีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นด้วย ซึ่งก็คือการทำนา เช่นเดียวกับกับชาวบ้าน ครูคนเดียวต้องรับหน้าที่ทุก ๆ ด้านในโรงเรียน รวมทั้งการลงโทษเด็กนักเรียนด้วย

แม่ไม่พอหรือหาวย หัวหน้าครอบครัวชาวนาหลายคนกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ในสมัยที่พวกตนเป็นเด็กนักเรียนเกรงกลัวครูมากกว่าพ่อแม่ ทั้งนี้เพราะพ่อแม่ซึ่งเป็นชาวนามานิยมการเขียนตีบุตร ครูเคร่งครัดเรื่องภาษาไทยมากที่สุด นักเรียนคนใดที่ไม่สามารถอ่านเขียนตามกำหนดต้องถูกทำโทษ นักเรียนส่วนใหญ่กลัวถูกทำโทษจึงตั้งใจเรียนและสามารถอ่านเขียนได้เร็ว แต่เด็กนักเรียนสมัยนี้บางคนเรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 6 แล้ว ยังไม่สามารถอ่านค่างาย ๆ บางคำได้ สำหรับหัวหน้าชั้นเรียนหรือหัวหน้านักเรียน ครูเป็นผู้เลือกคนที่เหมาะสม ซึ่งคัดเลือกจากคนที่เรียนดีตั้งใจเรียน มีความประพฤติดี ไปโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอและส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย

ต่อมาในช่วงประมาณ 30-40 ปี ทางราชการให้การสนับสนุนมากขึ้น ทั้งจำนวนคนที่รู้ภาษาไทยมีมากขึ้น จำนวนครูจึงมีเพิ่มขึ้นหลายคนได้รับผิดชอบการเรียนการสอน และการปกครอง โดยครูใหญ่เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบริหารและการปกครองทุกคนในโรงเรียนแต่ในทางปฏิบัติแล้ว ครูใหญ่ได้มอบหมายงานต่าง ๆ ให้ครูคนอื่นช่วยเหลือ โดยให้ครูประจำชั้นรับหน้าที่ควบคุม ดูแล และทำโทษนักเรียนที่กระทำความผิดเช่น การทะเลาะวิวาท การมาเรียนสาย หรือขาดเรียน ส่วนวิธีการทำโทษโดยการเขียนยังคงดำเนินตลอดมา ซึ่งผลจากการสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาเกือบทั้งหมดเรียนรู้อยู่เหมือนกัน

2.2 ลักษณะการแบ่งหน้าที่ แบ่งตามประเภทของคนที่มีโรงเรียนตามระยะเวลาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโรงเรียน จนกระทั่งถึงช่วงเวลาหัวหน้าครอบครัวชาวนาผู้ซึ่งมีอายุน้อยที่สุดได้เล่าเรียน สรุปลงได้ 2 ลักษณะตามลำดับดังนี้คือ

ลักษณะที่หนึ่ง โรงเรียนมีครูเพียงคนเดียว ครูเป็นทำหน้าที่ทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับงานของโรงเรียนเช่น การสอน การดูแลอาคารเรียน จัดหาอุปกรณ์สำหรับการเรียนการสอน ติดต่อประสานงาน ฯลฯ สำหรับนักเรียนมีหน้าที่อื่น ๆ นอกเหนือจากการเรียนคือ คอยช่วยเหลืองานด้านต่าง ๆ ตามที่ครูสั่งเช่น การทำความสะอาด และหน้าที่อีกประการหนึ่งคือ เสียเงินศึกษาพลี (ชาวบ้านเชื่อว่า เงินพลีศึกษาหรือเงินเสียสละเพื่อการศึกษา ผู้ศึกษาค้นคว้าพบหนังสือ พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 และ 6 ในเรื่องของ พ.ร.บ. ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ใช้คำว่า "เงินศึกษาพลี")

ลักษณะที่สอง โรงเรียนมีครูหลายคน ระยะเวลาแรกครูใหญ่ทำหน้าที่สอนและปกครอง ครูใหญ่ทำหน้าที่สอนและปกครองครูผู้น้อยกับนักเรียน ต่อมาครูใหญ่ทำหน้าที่ด้านการปกครอง

และการบริหารเท่านั้นครูน้อยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยงานด้านต่าง ๆ ที่ครูใหญ่มอบหมาย งานสอน และงานปกครองดูแลนักเรียนประจำชั้นของตน ส่วนนักเรียนยังคงมีบทบาทหน้าที่เหมือนเดิม เว้นแต่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนหรือเงินศึกษาฟรี ซึ่งมีปัญหาในการจัดเก็บหาก ซึ่งนายคัมมันเสาว ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ไม่มีรายได้ เป็นตัวเงิน ทั้งยังไม่รู้จักการค้าขายเงินทองในสมัยนั้นยังมีน้อย คนที่มีก็ให้ ส่วนคนที่ไม่มีเงินให้ ทางการกีดกันโลม ไม่ได้บังคับขู่ คุกกัน

สำหรับการเรียนรู้ด้านการรับผิดชอบหน้าที่และการทำงาน เพื่อส่วนรวมของหัวหน้า ครอบครัวยุวชนานาในช่วงที่เป็น เด็กนักเรียนแต่ละรุ่นไม่มีการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก ลักษณะของ งานที่ครูมอบหมายยังคงเดิม หน้าที่ของนักเรียนคือ การเรียนหนังสือสอนให้ผ่านเกณฑ์กำหนดส่วน การช่วยเหลืองานอื่น ๆ ภายในโรงเรียนมีน้อยมาก "ยิ่งย้อนอดีตไปในสมัยเริ่มมีโรงเรียน เศษกระดาษหรือถุงพลาสติกยังไม่มี เด็กนักเรียนในสมัยนั้นไม่มีความกังวลกับการทำความสะอาด เพราะสิ่งเหล่านี้ รวมทั้งสมุดหนังสือยังไม่มาใช้ เมื่อไปโรงเรียนถือเพียงกระดานชนวนเพียงแผ่น เดียว ดังนั้นนักเรียนในสมัยก่อนเรียนสบายกว่าเด็กในสมัยนี้มาก ครูในสมัยก่อนบังคับเด็กจดจำบท เรียนเท่านั้น แต่ในสมัยนี้ครูมีเรื่องอื่น ๆ ต้องบังคับเด็กมากขึ้น (สัมภาษณ์นายหมี, 25 มกราคม 2535)

2.3 ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างกัน การเรียนรู้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง กันในโรงเรียนนั้น ครูเป็นผู้ที่นักเรียนต้องให้ความเคารพนับถือรองจากบิดามารดา หัวหน้า ครอบครัวยุวชน ส่วนใหญ่ยอมรับว่า มีความรู้สึกเกรงกลัวครูมากกว่าพ่อแม่ของตนทั้งนี้เพราะ ครูดี แต่พ่อแม่ไม่ดี ดังนั้นจึงปฏิบัติตามคำสั่งของครูอย่างเคร่งครัด ครูในยุคแรก ๆ เป็นคนในท้องถิ่น ความสัมพันธ์กันจึงมีลักษณะของการเป็นญาติผู้ใหญ่ของนักเรียน ทั้งครูยังเป็นบุคคลที่ชาวบ้านรู้จัก คู่กัน เคยให้ความเคารพนับถือ ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนจึงมีความเป็นกันเองมาก ครูสามารถดูค่าว่ากล่าวและลงโทษได้อย่างเต็มที่ เพราะถือว่า นักเรียนทั้งหลายเป็นลูกหลาน และนักเรียนบางส่วนเป็นเครือญาติกับครู ทั้งพ่อแม่ผู้ปกครองในสมัยนั้น เปิดโอกาสให้ครูลงโทษ ลูกหลานของตนได้อย่างเต็มที่ ฐานะของครูเป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นผู้ที่ทำ คุณประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน นอกเหนือจากการสอนหนังสือ เช่น เป็นที่ปรึกษาด้านการติดต่อ ประสานงานกับทางราชการ การพัฒนาหมู่บ้าน ฯลฯ

ในระยะต่อมาครูมีจำนวนเพิ่มขึ้นครูในยุคแรกตั้งแต่มีการเริ่มการก่อตั้งโรงเรียนเข้าสู่วัยชรา ปลอดภัยหรือโยกย้ายไปที่อื่น ครูคนใหม่ที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่มาจากถิ่นอื่น ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนเริ่มห่างเหินกันมากขึ้น ความสัมพันธ์กันเป็นเพียงการทำตามหน้าที่โดยไม่เป็นลักษณะของการเป็นญาติผู้ใหญ่ที่อบรมสั่งสอนลูกหลานดังเช่นครูในยุคแรก การลงโทษคู่คำกล่าวหาไม่สามารถทำได้เต็มที่ ทั้งพ่อแม่ผู้ปกครองมีความรู้สึกไม่ไว้วางใจครู เช่นแต่ก่อนเพราะเป็นคนมาจากที่อื่นส่วนครูก็ต้องระมัดระวังในการทำโทษนักเรียนมากขึ้น ถึงอย่างไรในสังคมชาวบ้านศรีษะกระปือครูยังคงมีฐานะเป็นที่เคารพนับถือของทั้งนักเรียนและชาวบ้าน

2.4 ลักษณะการเรียนรู้อันประกอบของอำนาจรัฐในโรงเรียน

การเรียนรู้อันประกอบของอำนาจรัฐจากโรงเรียน มีลักษณะที่ถูกกำหนดจากรัฐอย่างชัดเจน ผลจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคนในเรื่องขอบเขตความรู้เกี่ยวกับรัฐในการเรียนการสอนและการประพฤติปฏิบัติประจำวันของนักเรียน พอสรุปได้ว่าลักษณะการเรียนรู้อันประกอบของอำนาจรัฐจากโรงเรียนของหัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคน มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยเพียงเท่านั้น และจำแนกได้ดังนี้

(1) การเรียนรู้อันประกอบของอำนาจรัฐในบทเรียน นายคำมัน เล่าว่า ตนเกิดก่อนการมีโรงเรียน แต่พอมีการตั้งโรงเรียนอายุก็เกินกำหนดที่ทางการรับเข้าเรียนถึงอย่างไรตนยังมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในวัดด้วยการบวชเรียนและฝึกฝนด้วยตนเองทั้งนี้ เพราะตนมีใจรักการเล่าเรียนคนในสมัยนั้นสนใจการเล่าเรียนน้อยมาก ทั้งหนังสือครูบาอาจารย์มีจำนวนน้อยคนไม่รักเรียนจริง ๆ จะไม่รู้หนังสือเลย หลังจากที่มีการตั้งโรงเรียนเด็กทุกคนต้องไปโรงเรียน ตนมีความเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดี (สัมภาษณ์นายคำมัน, 23 มกราคม 2535)

สำหรับบทเรียนที่ถือว่าเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐคือ การสอนภาษาไทย เป็นสิ่งที่ทางการให้ความสำคัญมากที่สุด นางชู เล่าว่า ตนมีเชื้อสายเดียวกันกับพวกเจ้าลาว (หมายถึง ผู้ปกครองเมือง) พ่อแม่ของตนเคยเรียนรู้ภาษาลาว ดังนั้นจึงมีชาวบ้านบางส่วนที่รู้หนังสือลาว ส่วนที่รู้ภาษาไทยนั้นนายคำมันยืนยันว่าใน พ.ศ. 2486 มีผู้ชายที่รู้ภาษาไทยเพียง 3 คนเท่านั้น ซึ่งกำนันคัดเลือกให้ไปสอบเป็นผู้ใหญ่บ้าน (รายละเอียดมีในหัวข้อต่อไป) ความแตกต่างทางภาษาของรัฐกับชาวบ้านจึงทำให้ทางการมุ่งสอนภาษาไทยแก่คนรุ่นใหม่ นอกจากนั้นมีการสอนเรื่องของสถาบันต่าง ๆ ที่มีอำนาจในการปกครอง และบทบาทหน้าที่ของประชาชนในฐานะสมาชิกของรัฐ ซึ่งจาก

การสอบถามหัวหน้าครอบครัวชาวนาตั้งแต่รุ่นเก่าจนถึงรุ่นหลังสุดพบว่า รายละเอียดของเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มีเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย

ดังนั้นการบังคับให้สมาชิกของรัฐเรียนภาษาเดียวกันในโรงเรียนจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สำคัญต่อการรวบรวมคนให้เป็นของรัฐ ซึ่งปรากฏว่า หัวหน้าครอบครัวชาวนาเกือบทั้งหมดได้ยอมรับอำนาจรัฐ โดยการเข้าเรียนตามที่ทางการสั่ง ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า พ่อแม่ผู้ปกครองของหัวหน้าครอบครัวเหล่านี้ เป็นผู้นำแนวความทางการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ ซึ่งลักษณะการปรับตัวที่ได้แสดงพฤติกรรมคือ การยินยอมให้บุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียน ได้เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างหนึ่งที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน นักเรียนในสมัยก่อนคือ หัวหน้าครอบครัวชาวนาที่ผู้ศึกษาสัมภาษณ์ ต่างก็ส่งลูกหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนทุกคน

(2) การเรียนรูรูแบบการประพฤติปฏิบัติประจำวัน ครูเป็นบุคคลที่นับได้ว่าเป็นตัวแทนของรัฐในการอบรมสั่งสอนนักเรียนให้ประพฤติตนอยู่ในระเบียบวินัย ซึ่งรูปแบบการประพฤติปฏิบัติเป็นการกำหนดจากรัฐ เช่น การสอนให้เคารพและยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผลจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคนพบว่า รูปแบบการประพฤติปฏิบัติประจำวันในระหว่างที่เป็นนักเรียน สรุปได้ดังนี้

(2.1) การแสดงความเคารพครู นักเรียนชายถูกกำหนดให้แสดงความเคารพโดยการโค้งคำนับ ส่วนนักเรียนหญิงแสดงความเคารพโดยการไหว้

(2.2) การเคารพธงชาติ ในทุกเช้าก่อนเข้าเรียน ครูและนักเรียนทุกคนต้องมายืนเข้าแถวรวมกันหน้าเสาธง แล้วยืนตรงและร้องเพลงชาติพร้อมกัน ต่อจากนั้นก็เป็นการสวดมนต์ไหว้พระ และครูเวรประจำวันอบรมสั่งสอน ชี้แนะเรื่องต่าง ๆ

(2.3) การแสดงความเคารพพระมหากษัตริย์ คือการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีและการแสดงความเคารพต่อหน้าพระบรมฉายาลักษณ์โดยการยืนตรง การร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีนี้เริ่มตั้งแต่ก่อตั้งโรงเรียนเป็นต้นมา ส่วนการแสดงความเคารพต่อพระบรมฉายาลักษณ์เริ่มมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งในอดีตมีคนที่รู้จักรูปร่างหน้าตาของพระมหากษัตริย์น้อยมากและส่วนใหญ่มารู้จักเลย ทั้งนี้เพราะในสมัยก่อนไม่มีพระบรมฉายาลักษณ์มากมายเช่นในปัจจุบันและยากจะได้มา แม้แต่สมุดหนังสือเรียนก็ยังมีน้อยมาก ดังนั้นกษัตริย์ของคนในสมัยก่อนจึงมีแต่ในความคิดและมโนภาพตามที่ครูหรือคนที่มีประสบการณ์พบเห็นเล่าให้ฟังเท่านั้น

ลักษณะการเรียนรู้จากโรงเรียนดังกล่าวนี้ เป็นการเรียนรู้ในช่วงของวันเด็กซึ่งใช้เวลาเพียง 4 ปีเท่านั้น เมื่อพ้นจากวัยเรียนแล้ว ชีวิตส่วนใหญ่ของแต่ละคนยังคงผูกพันกับครอบครัวและชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย สำหรับการเรียนรู้ในโรงเรียนเป็นการปูพื้นฐานให้ผู้ซึ่งอยู่ในวัยเด็กมีความเข้าใจองค์ประกอบของอาณาจักร โดยรัฐเป็นผู้กำหนดเรื่องที่จะสอน ครูเป็นผู้ถ่ายทอดและควบคุมฝึกฝนให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐ ส่วนนักเรียนมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูเท่านั้น หัวหน้าครอบครัวชาวานาทุกคนเล่าเรื่องในอดีตเมื่อยังเป็นเด็กมักเรียนว่ามีลักษณะการแสดงออกเหมือนดังที่กล่าวแล้ว แม้ลูกหลานของตนที่ศึกษาก็ต้องเรียนและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครูเช่นเดียวกัน

ดังนั้นลักษณะของการปรับตัวทางด้านการศึกษาของหัวหน้าครอบครัวจึงเป็นการยอมรับองค์ประกอบของอาณาจักรตั้งแต่วัยเรียนแล้ว และถือว่ามี การปรับตัวสอดคล้องกับความต้องการของรัฐ มีหัวหน้าครอบครัวเพศหญิงเพียง 3 คนเท่านั้นที่ไม่สามารถปรับตัวได้ ดังนั้นจึงไม่รู้หนังสือ อันส่งผลต่อการติดต่อสื่อสารและการสร้างความเข้าใจระหว่างกันกับรัฐ แต่อย่างไรก็ตามคนทั้งสามยังได้ส่งลูกหลานยังได้ส่งลูกหลานของตนเข้าโรงเรียน ส่วนนางทอง (อายุ 93 ปี) ไม่รู้หนังสือเพราะเกิดก่อนโรงเรียนนานเกินไปอายุจึงเกินกำหนดเข้าเรียน เมื่อมีโรงเรียนเกิดขึ้นนางทองถึงแม้ว่านางทองไม่มีโอกาสเรียน แต่ก็ยินยอมและมีความพอใจในการส่งบุตรหลานทุกคนเข้าโรงเรียน จึงพอสรุปได้ว่า การปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวสอดคล้องกับองค์ประกอบของอาณาจักร

ถึงแม้ว่าชีวิตของหัวหน้าครอบครัวชาวานาเกือบทั้งหมดได้ผ่านการเรียนรู้จากโรงเรียนก็ตาม แต่เป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ภายหลังจากผ่านพ้นวัยเรียนแล้วชีวิตส่วนใหญ่ของทุกคนอยู่กับครอบครัวและดำเนินชีวิตภายใต้ปัทสนาของหมู่บ้านตลอดมาจนถึงปัจจุบัน การเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตจากครอบครัวและชุมชนจึงเป็นประสบการณ์จริงของชีวิตที่ทุกคนได้เรียนรู้ด้วยตนเองโดยไม่มีครูสอนหรือบังคับให้ต้องเรียนหรือจดจำไว้ ประสบการณ์ที่หัวหน้าครอบครัวชาวานาได้รับจากครอบครัวและชุมชนจึงทำหน้าที่เสมือนกับเป็นครูให้แก่เด็ก ๆ ที่พ้นไปจากวัยเรียน

3. ชุมชน

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกลุ่มอาชีพที่มีจำนวนมากที่สุดคือ อาชีพพานา แม้ว่ามีชาวบ้านบางส่วนประกอบอาชีพอื่น ๆ ด้วย แต่ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวานาและเคยประกอบอาชีพนี้มาแล้วทั้งสิ้น บ้านศรีษะกระปืออาจเรียกได้ว่า เป็นหมู่บ้านชาวานาหรือเป็นสังคมของชาวานากลุ่มหนึ่งภาค-

ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนมานานกว่าสองร้อยปีแล้ว และลักษณะการเรียนรู้ทางสังคมที่หัวหน้าครอบครัวชาวนาเรียนรู้จากชุมชน จำแนกได้ดังนี้

3.1 การแบ่งหน้าที่ในชุมชน

เป็นลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก และได้จำแนกตามวัยของแต่ละกลุ่มดังนี้

(1) วัยเด็ก บทบาทและหน้าที่ของเด็กในชุมชน ทั้งเด็กชายและเด็กหญิงยังไม่ได้รับมอบหมายงานที่สำคัญมากนัก ส่วนใหญ่จะคอยรับใช้ผู้ใหญ่เมื่อเวลาว่างงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น ยกสิ่งของ ทำความสะอาด ล้างถ้วยชาม เป็นต้น แต่ยังไม่ถือว่าต้องรับผิดชอบงานอย่างจริงจัง เพราะ ตลอดเวลาทำงานต้องมีผู้ใหญ่คอยช่วยเหลือดูแลและควบคุม

(2) วัยรุ่น หมายถึง คนหนุ่มสาว ซึ่งกำลังอยู่ในวัยที่เป็นกำลังสำคัญของชุมชนมีบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากผู้ใหญ่ซึ่งเป็นเพศเดียวกันคือ หญิงสาวได้รับการสอนในด้าน การตกแต่งประเภทสวยงาม เช่น จัดดอกไม้ จัดอาหาร บันทึนเทียน เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่ไม่ต้องใช้กำลังมาก ส่วนชายหนุ่มมีลักษณะงานที่ต้องใช้กำลังมาก ๆ เช่น งานก่อสร้าง แยกทามสิ่งของหนัก ๆ และงานที่ต้องใกล้ชิดกับพระภิกษุ

เมื่อผู้ใหญ่มอบหมายงานให้คนหนุ่มสาว โดยปกติไม่ค่อยควบคุมมากนักเพราะถือว่ามีความรู้ความสามารถเพียงพอแล้ว การเรียนรู้ของคนวัยนี้รวดเร็วและมีความจดจำดี ดังนั้นสั่งสอนเพียงสองสามครั้งก็สามารถปล่อยให้ทำกันเองได้

(3) วัยผู้ใหญ่ หมายถึงกลุ่มคนที่มีสามีภรรยาแล้วแต่มีอายุยังไม่เข้าสู่วัยชรา คนกลุ่มนี้มีบทบาทหน้าที่ในชุมชนเหมือนกับคนหนุ่มสาว และถือว่าคนกลุ่มนี้มีความสำคัญที่สุดในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทุกเรื่อง เป็นทั้งความคิดและกำลังสำคัญที่จะทำให้งานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ คนในกลุ่มอื่นเป็นส่วนประกอบในการช่วยเหลือส่งเสริมเท่านั้นเองบทบาทหน้าที่ของคนกลุ่มนี้มีความชัดเจนแน่นอน ชายหญิงต่างรู้บทบาทหน้าที่ของตน ผู้ชายมีบทบาทหน้าที่ของตน ผู้ชายมีบทบาทสำคัญในเรื่อง การปกครองหมู่บ้าน รักษาความสงบปลอดภัย ซึ่งเป็นบทบาทที่เด่นและไม่เปลี่ยนแปลงมานาน รวมทั้งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งถูกขาดเฉพาะเพศชายเท่านั้น ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่สนับสนุนหรือส่งเสริม แต่จะไม่เป็นผู้นำ ถ้าเรียกอีกแบบหนึ่งก็คือ เป็นกลุ่มของหัวหน้าครอบครัวเพศชายกับคู่สมรสและหัวหน้าครอบครัวเพศหญิงที่อยู่เนืองนิตย์

(4) วัยชรา หมายถึงกลุ่มคนที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ไม่มีงานรับผิดชอบเป็นชิ้นเป็นอันโดยเฉพาะ แต่สำหรับบางคนได้รับหน้าที่สำคัญมากในชุมชน เช่น เป็นผู้นำสวดมนต์หรือเป็นผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นดั่งคณะกรรมการตัดสินเรื่องต่าง ๆ และให้คำปรึกษาแก่ลูกหลาน สำหรับหญิงชรารส่วนใหญ่ไม่มีบทบาทเด่นมากนักนอกจากการนำอาหารไปวัด คอยให้คำแนะนำในเรื่องการทำอาหาร จัดดอกไม้ธูปเทียนเมื่อมีงานบุญประเพณีต่าง ๆ เป็นความคิดเห็นในการดำเนินพิธีการต่าง ๆ ตามขั้นตอน ซึ่งมีอุปนิสัยชอบพูดคุยมากกว่าผู้ชาย

แม้ว่าบางกลุ่มคนมีบทบาทหน้าที่ในชุมชนจะน้อยหรือมากเพียงใดก็ตาม แต่ก็ถือว่าทุกวัยต่างมีความสำคัญเช่นกัน การเรียนรู้หน้าที่ในชุมชนจะน้อยหรือมากเพียงใดก็ตาม แต่ก็ถือว่าทุกวัยเดียวกัน ซึ่งเน้นการแสดงพฤติกรรมต่อชุมชนที่เหมือนกันตามความเหมาะสมของวัยที่ถูกถ่ายทอดกันมานานเป็นธรรมเนียมที่ทุกคนต้องถือปฏิบัติ ทั้งนี้การแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับวัยจะไม่ได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน หัวหน้าครอบครัวชาวนาทุกคนต่างก็มีประสบการณ์ในการแสดงออกต่อชุมชนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชราตามที่ได้นำเสนอแล้ว

3.2 การเรียนรู้ลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชน

ทุกครอบครัวมีความผูกพันทางสายเลือด เป็นญาติพี่น้องกันหรือเกี่ยวดองกัน โดยการสมรส ดังนั้นลักษณะการแสดงความสัมพันธ์ต่อกันจึงมีพื้นฐานมาจากความรู้สึกของความเป็นญาติพี่น้องกัน ทุกคนในหมู่บ้านต่างรู้ประวัติความเป็นมาของกันและกัน มีการร่วมมือพึ่งพาอาศัยกัน อยู่เสมอ เมื่อมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน จึงมีลักษณะของการประนีประนอมยอมความ แต่ละฝ่ายไม่ถือตัวยึดมั่นเพียงความคิดของตนฝ่ายเดียว การไกลเกลี่ย และการปรับความเข้าใจถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตามปกติ และไม่เคยปรากฏว่า มีฝ่ายใดต้องการต่อสู้จนตนได้รับชัยชนะเด็ดขาด ส่วนใหญ่เป็นการผสมผสานความต้องการของทุกฝ่ายตามความเหมาะสมของเหตุการณ์ โดยอุปนิสัยของชานาแล้วเป็นคนวางใจไม่ถือมั่นและไม่ขอมมีเรื่องขัดแย้งกัน เมื่อมีเรื่องของชุมชนที่ต้องพิจารณาร่วมกันชาวบ้านส่วนใหญ่ยึดถือความคิดของผู้สูงอายุเป็นหลักและมีการยอมรับความคิดของกันโดยง่าย คำพูดของภาษาท้องถิ่นที่ว่า "แล้วแต่จะเอ็ด" "จะเอ็ดจึงได้กะเอ็ดไปโลด" "จะได้กะได้ข่อยบายากดอก แล้วแต่อีพ่อสิว่า" ทั้งหมดมีความหมายว่า ตนไม่มีปัญหาแล้วแต่เสียส่วนใหญ่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ตนพร้อมที่จะทำตามและให้ความร่วมมือ คำพูดที่ยกตัวอย่างมานี้ได้ยินบ่อยมากแทบทุกครั้งที่มีการประชุม แต่ถ้าหากการประชุมนั้นมีเจ้าหน้าที่ของรัฐคือ ข้าราชการมีส่วนร่วมในการประชุม คำ-

พูดที่ได้ยินบ่อยคือ "แล้วแต่นายเฟิ่นสิว่า...เฟิ่นว่าจั่งไต่สะ หมายถึงเอาตามความคิดเจ้านายนั้นแหละ และเจ้านาย(ข้าราชการ)ทานให้ทำอย่างไร สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นอุปนิสัยของคนท้องถิ่นเป็นคนว่าง่าย และไม่ต้องการใช้ความคิดยุ่งยากซับซ้อน มีปรากฏว่า เด็กรุ่นหลังนำปัญหาบางอย่างไปสอบถามพ่อแม่ แล้วพ่อแม่ก็มักจะตัดบทว่า ไม่ใช่เรื่องของเด็กน้อยหรือบอกลูกว่า อย่าหาเรื่องมาให้ตนหนักสมอง อยู่เฉย ๆ ทานมาหากินไปตามหน้าที่ของตนดีแล้วผู้ศึกษาได้ถามปัญหาเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองกันทั่วหน้าครอบครัวชาวนาหลายคน แสดงความคิดเห็นคล้ายคลึงกันคือพวกตนไม่มีอำนาจหน้าที่จึงไม่อยากสนใจให้หนักสมอง รู้ก็ได้ เพียงรู้จะไปทำอะไรได้ ที่เดินขบวนประท้วงทำได้ไม่นานหรอก คนจนจะประท้วงได้สักกี่วันพอประท้วงเสร็จกลับมาหมู่บ้านก็รับทา กบ เขียด ปู ปลา กินเหมือนเดิม นี่เพียงพอถึงเรื่องเหล่านี้ทานนั้นก็ต้องเสียเงินอีกแล้ว ผู้ศึกษาสงสัยจึงถามว่าเสียเรื่องอะไร เขาตอบว่า ตนต้องปวดหัวที่ต้องตอบคำถามต่าง ๆ ของผู้ศึกษา จึงต้องเสียเงินซื้อยาแก้ปวดนั่นเอง

เมื่อมีการประชุมกัน แม้ว่ามีบางคนไม่เห็นด้วยก็จะไม่แสดงออกหรือถกเถียงแต่จะคอยสังเกตเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ แสดงออกอย่างไร จึงสนับสนุนตามเสียส่วนใหญ่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่แสดงพฤติกรรมที่แสดงว่า ตนมีความคิดเห็นที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ เช่น มีการประชุมจัดงานประเพณีได้มีการลงมตินำหมอลำหมู่เป็นมหรสพในงาน ในระหว่างการประชุมดูเหมือนว่าทุกคนเห็นพ้องต้องกัน แต่พอเลิกประชุมมีบางคนที่ไม่เห็นด้วยแสดงออกโดยการพูดถึงข้อเสียของการนำเอา หมอลำหมู่มา และพูดถึงข้อดีของมหรสพที่ตนชอบ ลักษณะเช่นนี้พบเห็นอยู่เสมอและถือว่าเป็นเรื่องปกติที่มักมีเกิดขึ้นเป็นประจำ

สรุปแล้ว รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่มชนมีลักษณะที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่และผู้อาวุโสเป็นหลักเกณฑ์ของกลุ่มชน การเรียนรู้ในลักษณะเช่นนี้ แม้ผู้ที่เป็นพ่อแม่ก็อบรมสั่งสอนลูกของตนอยู่เสมอ ให้ความรู้จกยอมรับความเห็นของคนส่วนใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมที่ลูกหลานต้องปฏิบัติตาม

3.3 ลักษณะการเรียนรู้องค์ประกอบของอำนาจรัฐในชุมชน

สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

(1) การเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เป็นการเรียนรู้ที่มีการจัดการอย่างมีระเบียบ โดยมีผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดสื่อสารโดยตรงซึ่งถือว่าเป็นเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนของรัฐในระยะ-

แรก มีเพียง "นายบ้าน" หรือ "ผู้ใหญ่บ้าน" เท่านั้นที่ทำหน้าที่นี้ ต่อมา มีครูซึ่งทำหน้าที่สอนในโรงเรียนและหลังจากการคมนาคมสะดวกขึ้น เจ้าหน้าที่ของรัฐเริ่มมีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ พัฒนาการ เกษตรตำบล สาธารณะสุข ฯลฯ

หลังจากที่บุคคลเหล่านี้เริ่มมีบทบาทมากขึ้น มีผลทำให้บทบาทของผู้ใหญ่บ้านเริ่มมีความสำคัญลดลงเรื่อย ๆ ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านเริ่มมีการเรียนรู้และเข้าใจถึง สถาบันองค์กร และบุคคลที่มีอำนาจภายนอกขอบเขตของชุมชน ซึ่งมีความสามารถให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านทุกคนได้ เช่น การติดต่อขอทำเอกสารสิทธิที่ดินจากเจ้าหน้าที่ที่ดิน อำนาจจับกุมคุมขังผู้ต้องสงสัยโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ฯลฯ แต่ในทางตรงข้ามชาวบ้านไม่สามารถให้คำแนะนำหรือโทษคนเหล่านี้ได้ เช่น ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านของตน ซึ่งถ้าหากทำความเข้าใจความสามารถดังกล่าวหรือรวมตัวกันไม่คบหาสมาคมด้วย แต่สำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐแม้ทำเช่นนี้ก็ไม่มีผลมากนัก เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจของชุมชน แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องปฏิบัติตามนโยบายหรือความต้องการของผู้บังคับบัญชามากกว่าจะคำนึงถึงความรู้สึกของชาวบ้านในท้องถิ่น ดังเช่นนางทอง (อายุ 93 ปี) เล่าว่า "ในสมัยก่อนชาวบ้านสามารถทำเหล้ากินเอง ตัดต้นไม้มาสร้างบ้าน ฆ่าวัวควายในเมื่อถึงงานบุญประเพณี นับตั้งแต่มีตำรวจชาวบ้านทำอย่างนั้นไม่ได้ เป็นถูกจับ บางคนดื่มเหล้ากินในงานเสื่อก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่ได้ ชาวบ้านจำเป็นต้องซื้อเหล้าโรงที่มีราคาแพง

การเรียนรู้กฎระเบียบต่าง ๆ ของทางราชการเป็นสิ่งจำเป็นและต้องปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามขั้นตอนด้วย เช่น การทำบัตรประชาชน การทำนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ ลักษณะการเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเป็นสิ่งที่มีระเบียบกฎเกณฑ์แน่นอน

(2) การเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่เป็นระบบระเบียบ ซึ่งเป็นการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดประสบการณ์ของแต่ละบุคคลในเรื่องต่าง ๆ แก่บุคคลที่มีความใกล้ชิดเป็นญาติพี่น้องหรือบุตรหลาน ในลักษณะของการเล่าสู่กันฟัง ซึ่งบางครั้งความรู้ที่ได้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะผู้บอกเล่าอาศัยประสบการณ์ และความสามารถในการจดจำเท่านั้น ดังนั้นเมื่อเวลาผ่านไปนานจึงมีโอกาสหลงลืมได้ ซึ่งต่างจากการเรียนรู้จากผู้ศึกษามาโดยตรงและมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างเช่น ข้าราชการในหน่วยงานต่าง ๆ และความรู้บางอย่างที่ชาวบ้านได้มานั้น ทางรัฐมีการเปลี่ยนแปลงแล้วก็มี เช่นการเสียค่าธรรมเนียมหรือภาษี เป็นต้น

ดังนั้น การเรียนรู้องค์ประกอบของอำนาจรัฐในหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ จึงขาดความชัดเจน แน่นนอน และถูกต้อง แต่ก็ เป็นวิธีและแนวทางอันเป็นพื้นฐานสำหรับความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของอำนาจรัฐที่สามารถเรียนรู้ได้ง่าย สะดวกและรวดเร็ว เพราะ เรียนรู้จากคนที่รู้จักจากคนที่รู้จักและมีความคุ้นเคยกันสามารถซักถามข้อข้องใจได้ตามความต้องการ นอกจากนี้ยังมีสื่อสารมวลชนอื่น ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ก็มีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้ลักษณะนี้ ซึ่งพื้นฐานมาจากความพอใจของผู้เรียนรู้เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะไม่มีสภาพบังคับให้ต้องเรียนรู้ดังเช่นการเรียนรู้แบบเป็นทางการ

การเรียนรู้รูปแบบการปกครองของหัวหน้าครอบครัวชาวนา

ประเทศไทยหรือ รัฐ-ชาติไทย เป็น "รัฐ" ที่รวมคนหลายชาติพันธุ์หลายศาสนาไว้ภายใต้รัฐเดียว มีรูปแบบการปกครองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันหลายรูปแบบ การรวบรวมดินแดนของคนหลายชาติพันธุ์ซึ่งต่างมี "วัฒนธรรม" เฉพาะของตน มารวมเป็นรัฐหนึ่งเดียวนั้น จำเป็นต้องมีการจัดรูปแบบการปกครองในระดับต่าง ๆ ให้เหมาะสมตามกาลเวลา เป็นความหลากหลายของชนกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นรูปแบบการปกครองจึงมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา โดยมีหลักการที่ต้องยึดถือคือ หน่วยการปกครองทุกระดับต้องอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐเดี่ยวเท่านั้น ฉะนั้นกลุ่มคนที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ-ชาติไทย จึงต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของรัฐ ที่ผู้ใช้อำนาจในการปกครองของรัฐกำหนดให้ประชาชนในระดับต่าง ๆ ปฏิบัติตาม แต่อาจมีกลุ่มคนบางส่วนในขอบเขตรัฐอาจไม่ยอมรับอำนาจของรัฐก็ได้ถ้าหากลักษณะของการใช้อำนาจและรูปแบบการปกครองที่กำหนดให้ปฏิบัติตามนั้นขัดแย้งกับทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของกลุ่มตน กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะแสดงออกด้วยการต่อต้านและไม่ยอมปฏิบัติตามข้อกำหนดต่าง ๆ ลักษณะเช่นนี้ถือว่า พวกเขาไม่ยอมปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองของรัฐ ในทางตรงข้ามประชาชนส่วนใหญ่ของรัฐต้องยอมรับอำนาจของรัฐโดยการปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ แต่ถ้าหากประชาชนส่วนใหญ่ของรัฐไม่ยอมรับอำนาจของรัฐแล้ว รัฐก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงเพราะ ต้องเกิดการต่อสู้กันระหว่างผู้ใช้อำนาจรัฐคือ ผู้ปกครองกับกลุ่มคนที่ไม่ยอมรับอำนาจรัฐ

ดังนั้นการปรับตัวของประชาชนให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองของรัฐ จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก ฉะนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ประชาชนที่ปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองของรัฐ จึงนับได้ว่าเป็นประชาชนของรัฐนั้น ๆ ส่วนผู้ที่ต่อต้านอำนาจรัฐถือว่าเป็น "กบฏ" รัฐมีอำนาจในการลงโทษ ทั้งนี้ เพื่อการรักษาความมั่นคงของรัฐและรูปแบบการปกครองที่ผู้มีอำนาจของรัฐได้กำหนดไว้ให้คงอยู่ต่อไปหรือเปลี่ยนแปลงได้ตามข้อกำหนดของผู้มีอำนาจรัฐต้องการ

สิ่งสำคัญลำดับแรกในการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางสังคมในด้านการเมืองของมนุษย์ในสังคมคือ ต้องศึกษารูปแบบการปกครองของคนในสังคมในอดีตก่อนการ - เกิดของกลุ่มคนที่เราศึกษาเพื่อจะได้ทราบว่า พ่อ แม่ หรือผู้ปกครองของคนกลุ่มนี้มีการเรียนรู้รูปแบบการปกครองอย่างไร แล้วหลังจากที่พวกเขาเกิดขึ้นมา รูปแบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างน้อยเพียงใด

สาเหตุที่ต้องศึกษารูปแบบการปกครองของสังคมในอดีตก่อนการเกิดของกลุ่มคนที่เราศึกษาเพราะ ต้องการทราบว่า พ่อ แม่ หรือผู้ปกครองของคนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใด เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองของคนกลุ่มนี้ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษอีกต่อหนึ่ง ก็จะได้ถ่ายทอดให้คนกลุ่มนี้และถ้าหากตลอดช่วงชีวิตของคนกลุ่มนี้ยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง การปรับตัวของคนกลุ่มนี้ มีเพียงแบบเดียวคือการปรับตัวต่อรูปแบบการปกครองแบบเดิมที่ยังคงใช้อยู่ แต่ถ้าหากช่วงชีวิตของพวกเขาได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การปกครอง พวกเขาต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองแบบใหม่ด้วย ฉะนั้นการปรับตัวทางสังคมในด้านการเมือง ของกลุ่มคนจึงมี 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 การปรับตัวต่อรูปแบบการปกครองแบบเดิมหรือวัฒนธรรมทางการเมืองในอดีต ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่หรือผู้ปกครอง

ชั้นที่ 2 การปรับตัวต่อรูปแบบการปกครองแบบใหม่หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ (ในปัจจุบัน)

ในการศึกษาการปรับตัวในด้านการเมืองของหัวหน้าครอบครัวชาวบ้านศรีสะเกษกระบือปรากฏว่ามีหัวหน้าครอบครัวอายุมากที่สุด 93 ปี สามารถจดจำเรื่องราวการปกครองในสมัยก่อนซึ่ง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา และยายของตนเล่าให้ฟัง ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีอายุไม่น้อยกว่า 70-80 ปี

ดังนั้นการศึกษารูปแบบการปกครองระดับหมู่บ้านในอดีต ต้องย้อนหลังไปราว 150-160 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นระยะเวลาตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรีปกครองประเทศ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน หลังจากที่ได้อศึกษารูปแบบการปกครองในระดับหมู่บ้านจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวชาวนาแล้ว สามารถแบ่งรูปแบบการปกครองในระดับหมู่บ้านออกเป็น 2 ระยะ คือ

1. รูปแบบการปกครองในตอนต้นราชวงศ์จักรีถึงสมัยของรัชกาลที่ 4
2. รูปแบบการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน

1. รูปแบบการปกครองในตอนต้นราชวงศ์จักรีถึงสมัยของรัชกาลที่ 4

ในสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชมีอำนาจในการปกครอง คนลาวกลุ่มหนึ่งได้อพยพจากเมืองเวียงจันทน์ลงมาทางทิศใต้จนกระทั่งถึงดินแดนแห่งหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นอาณาเขตที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ คนลาวกลุ่มนี้ได้ขอสวามิภักดิ์ต่อพระองค์โดยอาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรมคือ ปลูกข้าว และจับสัตว์น้ำจัดเป็นอาหาร ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ ผู้นำของคนเชื้อสายลาวกลุ่มนี้คือ พระเจ้าตากเป็นผู้นำในการตั้งบ้านสร้างเมืองโดยให้ชื่อว่าเมืองอุบลราชธานี การตั้งเมืองมีการเปลี่ยนสถานที่ตั้งหลายครั้งเพื่อหาทำเลที่เหมาะสมคือ ครั้งแรกตั้งอยู่แจละแม ครั้งที่สองตั้งอยู่ที่วัดหนองบัว และครั้งที่สามตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ฝั่ง ส่วนบุตรให้แยกย้ายกันไปสร้างบ้านสร้างเมืองอยู่ในที่อื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงพร้อมกันนำผู้คนไปด้วย ในสมัยนั้นยังมีที่ดินรกร้างว่างเปล่ามากมายดังนั้นผู้คนจึงสามารถจับจองกันได้ตามความต้องการ บุตรสาวของพระตาสองคน คือ นางคำขงไปสร้างบ้านอยู่ที่เมืองโบราณเรียกว่าบ้านคูเมือง ส่วนอีกคนหนึ่งคือนางแพงแสนเลือกสร้างบ้านอยู่บริเวณหนองหัวควาย เรียกว่า บ้านหนองหัวควาย คือบ้านศรีสะเกระปีอในปัจจุบันนี้เอง

รูปแบบการปกครองของคนเหล่านี้ในสมัยนั้น มีลักษณะที่มีความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง โดยกลุ่มผู้ปกครองจะเป็นคนในเชื้อสายเดียวกันกับเชื้อเจ้าจากเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นญาติของพระเจ้าตาก การสืบทอดอำนาจเป็นในลักษณะการสืบทอดเชื้อสายของเจ้าผู้ครองนครหมู่บ้านต่าง ๆ อยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าเมืองโดยตรง ถึงกระนั้นก็ตามเจ้าเมืองมักไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการปกครองในระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านมีอิสระในการปกครองตนเองแม้ในระยะแรก ๆ ผู้นำในการตั้งบ้านสร้างเมืองจะเป็นเชื้อสายเดียวกันกับเจ้าเมืองก็ตาม แต่ในระยะเวลาคต่อมาชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกผู้นำหรือผู้ปกครองหมู่บ้านด้วยตนเอง โดยผู้ปกครองนั้นต้องเป็นคนที่

สร้างคุณงามความดีแก่ส่วนรวมจนชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ มีอาวุโส และมีความสามารถในการรบพุ่ง หมู่บ้านให้พ้นจากการรุกรานของชนชาติอื่นได้ ทางด้านเจ้าเมืองก็ไม่ได้กำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ใด ๆ ในการปกครองระดับหมู่บ้าน ความต้องการของผู้ปกครองในระดับเมืองมีเพียงการเก็บภาษีซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า "การส่งส่วย" โดยชาวบ้านต้องแบ่งผลผลิตที่ทำาได้ส่งไปให้เจ้าเมือง แล้วเจ้าเมืองก็จะแบ่งผลผลิตที่ได้มานั้นส่วนหนึ่งรวบรวมให้แก่กษัตริย์ทุก ๆ ปี สำหรับจำนวนส่วยที่ต้องส่งนั้นไม่มีการบังคับหรือกำหนดกฎเกณฑ์ แต่ขึ้นอยู่กับความพอใจของชาวบ้านและความอุดมสมบูรณ์ของแต่ละปี นอกจากการส่งส่วยแล้วชาวบ้านทุกคนยังถือว่าเป็นคนอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองและกษัตริย์สยาม ดังนั้นยามมีศึกสงครามผู้ชายที่อยู่ในวัยฉกรรจ์ต้องถูกเกณฑ์ไปช่วยรบ หรือเมื่อมีงานก่อสร้างต่าง ๆ ที่ทางเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ ต้องการแรงงาน นายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านต้องทำการคัดเลือกผู้ชายในหมู่บ้านเพื่อส่งไปช่วยงานต่าง ๆ ที่ถูกสั่งการมา ใครที่ไม่ต้องการไปช่วยแรงงานก็ต้องเสียผลผลิตที่ทำาได้เพิ่มมากขึ้นเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่ตนไม่ไปช่วยงานทางราชการ (สัมภาษณ์นางทอง, นายคำผัน, นายชา, นางชู, กำนันสอน, และหนังสืออนุสรณ์พระอาจารย์ผัน อาจารย์, วันที่ 24, 25 และ 27 กันยายน 2534 สัมภาษณ์กำนันสอนบ้านคูเมืองวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2535)

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร) เจ้าอาวาสวัดสัฏฐารามได้บันทึกการจัดรูปแบบการปกครองหัวเมืองลาวกาว จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองหนึ่งในหัวเมืองลาวกาว) แต่เดิมมีอยู่ 5 ชั้น คือ 1. อาญาสี 2. ผู้ช่วยอาญาสี 3. ชื่อข้างเมือง 4. ตำแหน่งพิเศษต่าง ๆ และ 5. ตำแหน่งสำหรับหมู่บ้านคือ หัวฝ่ายเทียบได้กับผู้ใหญ่บ้าน จำบ้านเทียบกับสารวัตรหมู่บ้านหรือตำบล (รายละเอียดอยู่ในบทที่ 1 ประวัติความเป็นมา)

จะนั้รูปแบบการปกครองในระยะเวลานี้จึงถูกกำหนดจากผู้นำกลุ่มเชื้อชาติลาวที่ถือว่าตนเข้ามาขอพึ่งบุญบารมีกษัตริย์สยาม ดังมีหลักฐานการบันทึกไว้ในหนังสืออนุสรณ์พระอาจารย์ผัน อาจารย์ กล่าวถึงเรื่องราวของ "ชาวภูไท" ซึ่งเข้ามาเทียบเคียงเพื่อทำให้เข้าใจลักษณะรูปแบบการปกครองของกษัตริย์สยามต่อคนเชื้อชาติลาวกลุ่มต่าง ๆ ที่ยอมสวามิภักดิ์ ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งเขียนไว้ว่า

...ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึง พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จัดแม่ทัพนายกองขึ้นไปปราบปรามจนกระทั่งจับเจ้าอนุวงศ์ได้กองทัพไทยได้

กวาดต้อนผู้คนตามหัวเมืองน้อยใหญ่ลงมายังภาคกลางอีกครั้งหนึ่ง ครั้นนั้นชาวภูไทเมืองวังอ่างคำก็ ประสพภัยเช่นเดียวกัน แต่พากันหลบหนีไปได้เป็นส่วนใหญ่ แล้วไปอาศัยอยู่เมืองราชคำอัว โดย ชุ่มช่อนอยู่ตามป่าเขา

ถึง พ.ศ. 2378 เจ้าราชวงศ์อินทร์ เมืองเวียงจันทน์กับเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ได้ขึ้นไป เกลี่ยกล่อมผู้คนที่ชุ่มช่อนอยู่ตามป่าว่า ขณะนี้เมืองเวียงจันทน์ได้อ่อนน้อมต่อพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ขอให้กลับไปทำมาหากินได้เช่นเดิม ผู้ใดจะข้ามไปกินข้าวในนาปลาในหนองน้ำทางฝั่งขวาของพระเจ้ากรุงสยามก็ได้ตามใจชอบ ชาวภูไทเมืองวังอ่างคำ และเมืองพิฆ เมืองนอก เมืองกองแก้ว เมืองมหาไชย เมืองคำเกิด คำม่วน และเมืองอัตป๋แสนปาง จึงได้อพยพข้ามโขงมาตั้งบ้านเรือน อยู่แขวงเมืองสกลนคร นครพนม และกาฬสินธุ์

ส่วนเจ้าสี เจ้าอินทร์ เจ้านวล สามพี่น้องลูกชายเจ้าโรงกลางเจ้าเมืองวังอ่างคำได้ อพยพข้ามโขงเข้ามาโดยลัดขัง แล้วใช้ช้าง 9 เชือกเป็นพาหนะบรรทุกเครื่องสัมภาระและครอบครัว ผ่านเข้ามาทุ่งบ้านหนองเชียงสือแขวงเมืองสกลนคร ครั้นมาถึงบ้านเปือยที่ตำบลวังยางในปัจจุบันได้หยุดพักนอนอยู่ชั่วคราว ก็ต้องอพยพต่อเพราะ สถานที่นั้นเป็นที่ลุ่มมากกว่าที่ดอน ชาวบ้านวังยางได้เรียกสถานที่นั้นว่า "ท่าพรรณา" เพราะอยู่ใกล้ลำห้วยอุ้นทางข้ามไปบ้านหนองหวาย... เมื่ออพยพต่อมาจนถึงบ้านพร้าว เห็นว่าเป็นสถานที่อันเหมาะสมจะตั้งแหล่งพักพิงได้ เจ้าสีจึงตั้งหลักแหล่งที่บ้านพันพร้าว ส่วนเจ้านวลได้ตั้งที่ข้ามม่วงไปจากนั้นเจ้าสี เจ้านวล พร้อมด้วยคณะกรรมการเมืองได้ลงมาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม ขอตั้ง "เมืองพรรณา" ขึ้นอยู่อาศัย พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศบรรดาศักดิ์เจ้าสีเป็นพระเสนาณรงค์เจ้าเมืองพรรณา นิคม และแต่งตั้งเจ้านวลเป็นอาชญาอุปฮาดแล้วแต่งตั้งกรรมการเมืองคือ ราชบุตร ราชวงศ์ เมืองแสน เมืองจันทร์ เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง เมืองคูก เมืองสาม นาเหนือ นาใต้ ชาเนตร ชานนท์ มหาเสนา มหามนตรี ข้าราชการย์ กรรมการเมือง และสุโพบกครองชาวภูไท ๗ ห้อยเย็น เป็นสุข

เมืองพรรณานิคมได้ส่งส่วยต่อพระเจ้ากรุงสยามทุกปี ปีหนึ่งเป็นทองคำหนัก 22 บาท ในหัวเมืองอื่น ๆ นอกจากเมืองพรรณานิคม ต่างส่งส่วยด้วยผลมะແທ່ງ...

รูปแบบการปกครองที่พระเจ้ากรุงสยามใช้ในระยยะเวลานั้น ควบคุมการปกครองในระดับเมืองไว้ โดยผู้ปกครองในระดับนี้ต้องได้รับการยอมรับจากพระองค์ และต้องแสดงว่ายอมอ่อนน้อม

อยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์สยาม โดยการเข้าเฝ้าพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการต่าง ๆ ถ้าหากผู้ใดแสดงการแข็งข้อก็จะถูกปราบปราม ผู้ปกครองในระดับเจ้าเมืองนี้ สืบทอดตำแหน่งกับทางสายเลือด ดังนั้นชนชั้นทางสังคมในสมัยนี้จึงแบ่งได้ 2 ชั้นชั้น คือ 1. ชั้นชั้นเชื้อสายของเจ้าเมือง และ 2. ชั้นชั้นสามัญชน กลุ่มผู้ปกครองคนลาวจึงสืบทอดกันเฉพาะผู้ที่มีเชื้อสายเจ้าเท่านั้นสามัญชนต่างก็ยอมรับฐานะของตนว่า เป็นชนชั้นผู้ปกครองยอมประพฤติปฏิบัติตามผู้นำของตนโดยง่าย เมื่อเจ้าเมืองยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้ากรุงสยามสามัญชนที่อยู่ใต้การปกครองของเจ้าเมือง ก็ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อสยามทำศึกสงครามเจ้าเมืองต้องเกณฑ์คนในปกครองของตนไปช่วยรบ

แม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามมีอำนาจในการปกครองสูงสุดก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ทางด้านการปกครองกับราษฎรมีขอบเขตความสำคัญจำกัดอยู่เฉพาะ กลุ่มผู้ปกครองในระดับเมืองเท่านั้น เพราะราษฎรที่เป็นสามัญชนในระดับหมู่บ้าน มีความรู้สึกผูกพันทำให้ความเคารพเชื่อฟังกลุ่มผู้ปกครองที่มีเชื้อสายเดียวกันอย่างแนบแน่นมากกว่าพระเจ้ากรุงสยาม ทั้งนี้เพราะไม่เป็นที่รู้จัก รวมทั้งความรู้ความเข้าใจในตำแหน่งของผู้ปกครองที่ใช้เรียกกันในกลุ่มของชาวลาวยังคงอยู่ดั้งเดิม จึงไม่เกิดความรู้สึกว่าขึ้นต่อพระเจ้ากรุงสยามมากเท่ากับเจ้าเมืองของตน ทั้งพระเจ้ากรุงสยามก็มีถิ่นพำนักอยู่ห่างไกลไม่เป็นที่รู้จักมักคุ้น และมีเชื้อชาติ ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีแตกต่างกัน การเดินทางไปมาหาสู่กันนั้นยังลำบาก ดังนั้นความรู้สึกของพวกเขายังคงรวมอยู่ในกลุ่มเชื้อชาติของตนเท่านั้น ทั้งผู้ปกครองของตนยังเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดิม รวมทั้งให้หมู่บ้านมีอิสระในการจัดการปกครองตนเองตามความต้องการของชาวบ้าน เพียงแต่ผู้ปกครองในหมู่บ้าน ซึ่งเรียกว่า "นายบ้าน" ต้องทำหน้าที่ประสานงานให้แก่เจ้าเมืองเมื่อรวบรวมคนไปทำสงครามและรวบรวม "ส่วย" ที่ชาวบ้านศรัทธากระป๋องต้องส่งให้เจ้าเมืองทุกปี คือ ปลา บ้านละขอด ซึ่งไม่ใช่ปริมาณมาก สภาพความเป็นอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้ากรุงสยามในช่วงเวลานี้มีความเป็นอิสระในระดับสูงมาก การปกครองจึงอยู่ภายใต้กลุ่มเชื้อชาติเดียวกันปกครองกันเอง เป็นส่วนใหญ่ (สัมภาษณ์นางทอง นางชู นายคำมัน, วันที่ 24 25 และ 27 กันยายน 2534)

2. รูปแบบการปกครองในสมัยรัชการที่ 5 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2535)

การปกครองในหมู่บ้านภายในช่วงเวลาร้อยกว่าปีมานี้ ได้แบ่งตามลักษณะที่มาของผู้ปกครองหมู่บ้าน โดยลำดับเวลาจากสมัยของรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบันคือ

(1) ยุคของการเลือกตั้งผู้ปกครองแบบเปิดเผย นางทอง นายคำมัน และก้านสอน (อดีตกำนันประจำตำบลคูเมือง) ทั้งสามคนเป็นผู้ซึ่งมีอายุมากกว่า 86 ปี ได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับการปกครองในสมัยนั้นว่า เป็นลักษณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่หรือทั้งหมดยินยอมพร้อมใจกันด้วยวาจา และยกมือเห็นพ้องต้องกัน เลือกบุคคลที่เห็นว่าเป็นที่เคารพนับถือและมีความอาวุโสสูงสุดในหมู่บ้าน ทาหน้าที่เป็น "นายบ้าน" ปกครองหมู่บ้านจึงไม่เคยมีปัญหายุ่งยากในการเลือกเลย เพราะชาวบ้านในสมัยนั้นส่วนใหญ่รักใคร่กลมเกลียวกัน ใครเสนออย่างไรก็มีกว่าตามกัน ไม่แก่งแย่งแข่งขันกันอย่างสมัยนี้ นายบ้านจะทาหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านในการติดต่อกับทางการและบริหารงานปกครองหมู่บ้านทุก ๆ ด้าน ถึงแม้ว่าชาวบ้านในสมัยนั้นให้ความเคารพเชื่อฟังนายบ้านก็ตาม แต่ความเป็นจริงเมื่อมีกิจการงานสำคัญต่าง ๆ นายบ้านต้องเรียกประชุมปรึกษาหารือกัน แล้วลงมติในเรื่องนั้น ๆ โดยยึดถือเสียงส่วนใหญ่เป็นสำคัญ ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมทางการปกครองของหมู่บ้านที่ใช้กันมานานแล้ว ฉะนั้นในทางปฏิบัติ นายบ้านไม่สามารถใช้อำนาจลิดีลวดแต่เพียงลำพังคนเดียว เนื่องจากมีธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันว่า ถ้าหากเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมหรือกรณีพิพาทที่รุนแรงแล้วการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ต้องมีผู้อาวุโสคนเอหรือชาวบ้านทุกคนที่มีสิทธิแสดงความคิดเห็นและลงมติร่วมกัน เช่น การจัดงานบุญประเพณีต่าง ๆ การตัดสินลงโทษผู้กระทำความผิด เช่น การปรับไหมผู้ละเมิดทางเพศซึ่งถือว่าผู้ชายถูกเนื้อต้องตัวหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาตนเป็นความผิด เมื่อนายบ้านเจรจาไกลเกลี่ยให้แล้ว คู่กรณียังไม่ยินยอมนายบ้านก็จะเรียกผู้อาวุโสคนอื่น ๆ ทั้งหญิงชายในหมู่บ้านร่วมกันพิจารณาตัดสินใจ แต่ถ้าคู่กรณียังคงไม่ยินยอมต้องส่งให้ "ตาแสง" (ก้านัน) เป็นผู้ตัดสินต่อไปจนถึงเจ้าเมืองเป็นอันสิ้นสุด แต่เรื่องต่าง ๆ ส่วนใหญ่สามารถตกลงกันได้ในระดับหมู่บ้านเพราะ คนในสมัยนั้นให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสมาก

การเลือกนายบ้านขึ้นอยู่กับชาวบ้านทางการไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เพียงแต่นายบ้านต้องรับหน้าที่ในการติดต่อกับทางการเมื่อมีคำสั่งแล้วนำมาบอกชาวบ้าน การติดต่อกับทางการในสมัยนั้นเรียกว่า คนเดินสาร หรือ "บั้งเม" (กระบอกไม้ไผ่สำหรับใส่เอกสาร) ซึ่งนานหลายเดือนจึงมาครั้งหนึ่งและเมื่อมาถึงก็จะให้นายบ้านเคาะเกราะหรือตีกลอง เพื่อเรียกให้ชาวบ้านมาประชุมพร้อมกันเพื่อฟังคนเดินสารอ่านประกาศพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้เพราะ คนในหมู่บ้านอ่านภาษาไทยไม่ได้

ผู้ที่ได้เป็นนายบ้าน มักทำหน้าที่ไปจนถึงวัยชราหรือจนเสียชีวิต การออกจากตำแหน่งไม่มีกำหนดแน่นอน แต่โดยทั่วไปเมื่อคิดว่าตนชราภาพมากแล้วก็จะให้ชาวบ้านเลือกคนใหม่ทำหน้าที่แทนตน และอดีตนายบ้านที่ยังมีชีวิตอยู่จะมีฐานะเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน คอยให้คำปรึกษาเมื่อมีเรื่องสำคัญหรือถึงคราวจำเป็น

ในระยะต่อมาทางราชการให้เปลี่ยนชื่อเรียก "นายบ้าน" เป็น "ผู้ใหญ่บ้าน" และ "ตาแสง" เป็น "กำนัน" รวมทั้งต้องการรับรองการเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านจากนายอำเภอและผู้ที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้านต้องมีคุณสมบัติอื่น ๆ ตามที่ทางการกำหนด ซึ่งจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัว-ชาวบ้านในสมัยก่อนเกรงกลัวความผิดและกลัวถูกลงโทษ ทั้งอุปนิสัยใจคอเป็นคนว่าง่ายและรักความสงบ จากความเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในสมัยนั้นมีลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับกฎระเบียบที่รัฐกำหนด คือการยอมรับกฎเกณฑ์ของทางการแล้วนำไปปฏิบัติตาม

(2) ยุคของการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านโดยข้าราชการอำเภอ รูปแบบการปกครองของหมู่บ้านแบบเปิดเผยดำเนินเรื่อยมา นายคัมมัน ชนะมี เล่าว่า

เมื่อ พ.ศ. 2486 ทางอำเภอมีหนังสือแจ้งให้กำนันคัดเลือกคนในหมู่บ้านที่เหมาะสม โดยต้องมีความสามารถในการอ่านเขียนภาษาไทยได้ แล้วส่งใบสอบคัดเลือกที่อำเภอ โดยมีนายอำเภอและปลัดอำเภอเป็นกรรมการสอบ ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์ กำนันเลือกคนในหมู่บ้านเป็นผู้ชาย 3 คน (นายคัมมัน) เป็นคนหนึ่งที่ถูกคัดเลือก ทั้งสามคนเข้าห้องสอบพร้อมกันแล้วตอบคำถามที่ละคน คำถามส่วนแรกเกี่ยวกับประวัติส่วนตัว เช่น เคยบวชไหมอุปัชฌาย์เป็นใคร ส่วนที่สองเป็นความรู้ทั่วไปซึ่งถามเพียง 3 ข้อ คือ ขาดกับศาสนาต่างกันอย่างไร รู้จักนกไหม นกมีกี่ชนิด เขียนอย่างไร และรู้จักกับไหม กบคืออะไร คนเล่าประวัติส่วนตัวและตอบคำถามทั้งสามข้อว่า ขาดคือกำเนิดหรือบุคคลที่เกิดขึ้นอาศัยอยู่บนแผ่นดินเดียวกันเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน ศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วเขียนคำว่า "นก" ลงบนฝ่ามือให้กรรมการดู แล้วจึงตอบว่า นกมี 3 ชนิด คือ 1. นกมีชีวิต 2. นกปั้นรูป 3. นกวาดรูป กบนั้นรู้จักดีคือ ลีดร์ที่อยู่หน้าก็ได้ อยู่บนบกก็ได้ หลังจากนั้นพวกตนทั้งสามรอผลสอบที่หมู่บ้านเพียง 2 วัน ทางอำเภอส่งคำสั่งแต่งตั้งมาให้กำนัน แล้วกำนันจึงได้ประกาศให้ชาวบ้านทุกคนทราบและปรากฏว่า ตนเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านศรีษะกระปือเป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2517 ซึ่งตนเองมีอายุ 68 ปี จึงขอลดตนเองจากการทำงาน ส่วนรูปแบบการปกครองในหมู่บ้าน ตนยังคงรักษาธรรมเนียมประเพณีที่เคย

ทำมาอย่างไรก็ทำอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง (สัมภาษณ์นายคำมัน ชนะมี, 25 มกราคม 2535)

หลังจากได้ข้อมูลจากนายคำมัน ผู้ศึกษาได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงพบว่า พ.ร.บ.ลักษณะการปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486 ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎรลงวันที่ 4 สิงหาคม พุทธศักราช 2480 และวันที่ 16 ธันวาคม พุทธศักราช 2484) อาทิตย์ ทิพอาภา ปรีดีพนมยงค์ ตราไว้ ณ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2486 เป็นปีที่ 10 ในรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 8) ตอน 2 ของ พ.ร.บ.ฉบับนี้ว่าด้วยเรื่อง การแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน การออกจากตำแหน่งของผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยฯ ในมาตรา 11. ให้คณะกรรมการอำเภอตั้งคณะกรรมการไม่น้อยกว่า สามนาย โดยนายอำเภอเป็นประธานมีหน้าที่สอบสวนคัดเลือกราษฎร ซึ่งมีคุณสมบัติที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12 เป็นผู้ใหญ่บ้าน สำหรับมาตรา 12 ในข้อ 1. และข้อ 11 กำหนดไว้ว่า เป็นชายสัญชาติไทยและมีความรู้ภาษาไทยอ่านออกเขียนได้ (ผู้สนใจควรอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมจาก พ.ร.บ.ทั้งหมด)

ข้อมูลทั้งสองส่วนที่ผู้ศึกษาได้ทั้งจากนายคำมันและ พ.ร.บ. ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านให้การยอมรับกฎหมายของรัฐอย่างเต็มที่ โดยการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ การยอมรับผู้ปกครองที่ไม่ได้มาจากชาวบ้านเพียงฝ่ายเดียวดังเช่นในอดีต แม้ว่าย้อนไปถึงการปกครองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พระองค์ไม่ได้จำกัดสิทธิของชาวบ้านถึงเพียงนี้ ดังปรากฏใน พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116 กำหนดในมาตรา 9 ว่า ในหมู่บ้าน 1 ให้ราษฎรชายหญิงซึ่งตั้งบ้านเรือนหรือจอดเรือแพประจำอยู่ในหมู่บ้านนั้น ประชุมเลือกเจ้าบ้านผู้เป็นที่นับถือของตนเป็นผู้ใหญ่บ้านคน 1 และการเลือกผู้ใหญ่บ้านนี้คือ

นายอำเภอเป็นประธานในการเลือก

ข้อ 1. ให้นายอำเภอซึ่งได้วางสภาท้องที่นั้นนั่งเป็นประธานพร้อมด้วยกำนันและผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้น

ข้อ 2. การเลือกนี้ เจ้าพนักงานซึ่งได้รับอำนาจจากการไต่ถามความเห็นราษฎรให้พร้อมกันเลือกโดยเปิดเผยก็ได้ หรือเห็นว่าเลือกโดยเปิดเผย จะไม่ข้องใจราษฎรผู้เลือกจะได้บอกเงียบ ๆ ทีละคน มิให้เพื่อนรู้ว่าเลือกผู้ใดก็ได้

ผู้ได้รับเลือกมากได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ข้อ 3. ถ้าราษฎรไม่พร้อมใจกันเลือกผู้หนึ่งผู้ใดเซว ให้เจ้าบ้านคนที่ราษฎรมากด้วยกันเลือก ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ข้อ 4. เมื่อราษฎรเลือกได้ผู้ใดได้เป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ก็ให้นายอำเภอพาผู้นั้นไปยังที่ว่าการเมือง เพื่อรับหมายตั้งจากผู้ว่าการเมือง

สำหรับวุฒิผู้ใหญ่บ้าน ตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ กำหนดไว้ในมาตรา 10 ว่า ผู้ที่ต้องเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้น จะต้องเป็นชายมีอายุไม่ต่ำกว่า 21 ปี อย่างหนึ่ง ต้องเป็นคนในบังคับพระราชกำหนดกฎหมายอย่างหนึ่ง และมีอาชีพหรือการที่ยังอยู่ในหน้าที่รับราชการอย่างหนึ่ง ถ้าราษฎรเลือกผู้ใหญ่บ้านถูกผู้ต้องห้ามอย่างใดจะให้เป็นเลือกใหม่ก็ได้ แต่ถ้าเลือกใหม่เช่นนี้ นายอำเภอต้องแจ้งแก่ผู้ว่าการเมืองให้ทราบเหตุผลจนทุกราย

ดังนั้น พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ของรัชกาลที่ 5 มีลักษณะสอดคล้องต้องกันกับธรรมเนียมปฏิบัติของชาวบ้านตลอดมา จนถึงสมัยของรัชกาลที่ 6 มีการเปลี่ยนแปลงเป็น พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจาก สมัยของรัชกาลที่ 5 เพียงเล็กน้อย ส่วนหลักการที่สำคัญคือ อำนาจในการเลือกผู้ใหญ่บ้านยังคงเป็นของชาวบ้าน จนกระทั่งมี พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2486 จึงถือว่าเป็นการถ่ายโอนอำนาจสู่องค์ประกอบของอำนาจรัฐคือ ข้าราชการ ซึ่งประกอบด้วย นายอำเภอ และปลัดอำเภอเพียง 2 คนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการเลือก และแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านศรีษะกระปือปกครองชาวบ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2486-2517 เป็นเวลาถึง 31 ปี และผลจากการสอบถามหัวหน้าครอบครัวทั้งหมดแสดงความเห็นว่า เป็นเรื่องของการที่อำนาจไม่ได้อยู่ที่ชาวบ้าน ทาง การสั่งให้ทำอย่างไรเรามีหน้าที่ปฏิบัติตามและชาวบ้านทั้งหมดต่างให้การยอมรับการเป็นผู้ใหญ่บ้านของนายค้ำนั้นด้วยดี

ฉะนั้นการยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่กำหนดโดยรัฐซึ่งเกี่ยวกับรูปแบบการปกครอง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึง พ.ศ. 2517 ของหัวหน้าครอบครัวชาวนา เป็นลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับองค์ประกอบของอำนาจรัฐตลอดมา แม้ว่าที่มาของอำนาจในการเลือกผู้ปกครองหมู่บ้านเป็นของชาวบ้าน (สมัยรัชกาลที่ 5, 6) แล้วรัฐกำหนดให้เป็นอำนาจของข้าราชการฝ่ายปกครอง (สมัยประชาธิปไตยและเผด็จการทหาร) แต่ชาวบ้านก็ยอมรับการเปลี่ยนแปลง

ที่เกิดขึ้นนั้น โดยชาวบ้านศรีชะกระปือไม่มีการต่อต้านหรือต่อสู้ตามสิทธิที่ตนเคยมีมาตามธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม

แม้ว่าที่มาของการเป็นผู้ใหญ่บ้านของนายคำมันแตกต่างจากผู้ใหญ่บ้านคนก่อน ๆ ในอดีตที่ผ่านมาก็ตาม นายคำมันก็ยืนยันอย่างหนักแน่นว่า ตนยังคงรักษาธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านตลอดระยะเวลาที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน 31 ปี ดังนั้นลักษณะการปกครองภายในหมู่บ้านยังคงมีลักษณะเช่นเดิม เพียงแต่มีการรับรองและประสานงานจากเจ้าหน้าที่ของรัฐมากขึ้นกว่าสมัยก่อน การทำงานบางเรื่องต้องอาศัยความช่วยเหลือและพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยไม่สามารถทำเองตามลำพังเช่น งานพัฒนาหมู่บ้าน การจับโจรผู้ร้าย การตัดสินคดีความและข้อพิพาทต่าง ๆ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเริ่มมีบทบาทมากขึ้น

ส่วนที่มีลักษณะเพิ่มขึ้นคือการจัดรูปแบบการปกครองภายในหมู่บ้านมีการแบ่งหน้าที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้ใหญ่บ้านสามารถเลือกคนในหมู่บ้านอีก 2 คน ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านรับผิดชอบงานฝ่ายปกครองและฝ่ายรักษาความสงบ ฝ่ายละ 1 คน ขณะเดียวกันบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองหมู่บ้านมีลักษณะที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านและเป็นตัวแทนของรัฐ ซึ่งต้องคอยประสานงานตามที่รัฐมอบหมายให้ชาวบ้านทราบและปฏิบัติตาม กับเป็นผู้นำปัญหาความต้องการของชาวบ้านให้ทางราชการทราบด้วย ทั้งผู้ใหญ่บ้านยังได้รับคำตอบแทนเป็นประจำทุกเดือนจากทางราชการถึงแม้ว่าผู้ปกครองหมู่บ้านมีบทบาทเกิดขึ้นเป็นสองลักษณะดังกล่าว แต่ยังคงมีแนวโน้มในการเป็นตัวแทนของชาวบ้านมากกว่า เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการปกครองในหมู่บ้านน้อยมาก ทั้งนี้เพราะถนนหนทางยังคงไปมาลำบาก จนกระทั่งตอนหลังในราว พ.ศ. 2504 จึงเริ่มมีการตัดถนนเปลี่ยนจากทางเกวียนเป็นถนนลูกรัง เชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกับในเมือง จึงทำให้การติดต่อระหว่างกันสะดวกมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นลักษณะที่ชาวบ้านไปขอความช่วยเหลือจากทางราชการ

ลักษณะการเรียนรู้การปกครองของชุมชนในยุคที่ผู้ใหญ่บ้านมาจากการแต่งตั้งตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2486 นี้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านในหมู่บ้านจัดการกันเองทั้งสิ้น แต่มีเฉพาะบางเรื่องเท่านั้นที่เกินขอบเขตความสามารถและอำนาจหน้าที่ของชาวบ้านจึงขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งนาน ๆ ครั้งจึงจะมีการขอความช่วยเหลือ

โดยสรุปแล้ว ลักษณะการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวชาวบ้านในยุคนี้มีแนวโน้มสู่การยอมรับอำนาจของรัฐมากขึ้น โดยการแสดงออกที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด

(3) ยุคของการเลือกตั้งผู้ใหญ่นบ้านโดยประชาชนอย่างเป็นทางการ เป็นยุคที่เริ่มต้นภายหลังจากนายค้ำนั้น ขอดอนตัวจากการเป็นผู้ใหญ่นบ้านเนื่องจากชราภาพมาก เริ่มมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่นบ้าน ภายในหมู่บ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2517 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2535) รวมเวลา 18 ปี มีผู้ใหญ่นบ้านทั้งหมด 3 คน เรียงตามลำดับดังนี้ 1. นายพุก บุตราช 2. นายหมูน วงศ์คำ และ 3. จ.ส.อ. ทองคำ ทวีกาล (ผู้ใหญ่นคนปัจจุบัน) ยุคนี้มีความคล้ายคลึงกับยุคที่มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่นบ้านเป็นของชาวบ้าน แต่แตกต่างกันที่คุณสมบัติของผู้มีสิทธิในการลงคะแนน และผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งได้มีการกำหนดเพิ่มเติมและเปลี่ยนแปลงหลายประการโดยกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีรายละเอียดมากมายจึงไม่น่าเสนอ เช่น นายอำเภอ และปลัดอำเภอ ผู้มีบทบาทสำคัญในการปกครองระดับหมู่บ้านหลาย ๆ ด้าน เช่น การเลือกตั้ง การออกคำสั่ง ประกาศของทางราชการ การควบคุมดูแล ผู้ใหญ่นบ้าน กำนัน ให้ปฏิบัติตามตามนโยบาย งานพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ในระยะต่อมาจึงมีข้าราชการจากหน่วยอื่นเข้าไปทำงานเฉพาะด้าน เช่น พัฒนาการ สาธารณะสุขตำบล เกษตรตำบล ซึ่งหัวหน้าครอบครัวหลายคนแสดงความคิดเห็นว่า บุคคลเหล่านี้มีทั้งคนที่นำความสบายใจและความลำบากใจให้ เรื่องบางเรื่องต้องการให้ชาวบ้านทำ แต่ชาวบ้านไม่สามารถทำได้ เช่น การกินอาหาร การทำส้วม ฯลฯ ทั้งนี้เพราะขาดเงินที่จะทำเช่นนั้นได้ ชาวบ้านก็ทราบดีว่าถ้าหากทำได้อย่างที่คนเหล่านี้แนะนำเป็นการดีแน่นอน ไม่มีใครที่ไม่ต้องการกินอาหารดีๆ ถูกหลักโภชนาการ และไม่มีใครที่ต้องการขับถ่ายทั่วบริเวณบ้าน เมื่อครอบครัวใดมีฐานะดีขึ้นเขาก็มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตให้มีการกินอยู่ดีทั้งนั้น สิ่งสำคัญที่สุดควรจะหาทางที่หาอย่างไรชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มหรือขายข้าวมีกำไรไม่ใช่ว่าขาดทุน นอกจากนี้ชาวบ้านหลายคนยังกล่าวว่า "มีการรณรงค์อะไรพวกประชาธิปไตย คนเราทุกคนถ้ากำลังจะอดตาย มันไม่มีเวลาไปสนใจประชาธิปไตยหรือการบ้านการเมืองหรอก" การแสดงความคิดเห็นเหล่านี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมจากหัวหน้าครอบครัวหลายคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านมีความคิดความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ที่รัฐดำเนินการตลอดมาอย่างไรบ้าน แม้ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจากหน่วยงานต่าง ๆ เริ่มเข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านมากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังคงรักษารธรรมนิยมประเพณีทางการปกครองซึ่งเคยปฏิบัติมานานอย่างเหนียวแน่น การตัดสินใจในเรื่องใด ๆ ที่สำคัญและมีผลกระทบต่อชุมชนต้องผ่านความเห็นชอบจากชาวบ้านส่วนใหญ่แทบทั้งสิ้นแต่มีปรากฏว่าอิทธิพลจากภายนอกมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของชาวบ้านซึ่งเคยปฏิบัติต่อกันมา เช่นโครงการชุดสระของกรมชลประทานในปีพ.ศ. 2528 ในบริเวณหนองหัวควาย ซึ่งพื้นที่แห่งนั้นเคย

เป็นปอดักปลาส่วนตัวของแต่ละครอบครัวจำนวนมากและชาวบ้านได้แบ่งปันสิทธิของแต่ละครอบครัวมานานแต่เมื่อองค์การของรัฐมีความต้องการทำเช่นนี้ จึงมีผลทำให้ชาวบ้านกับผู้ปกครองหมู่บ้านมีการแตกแยกความคิดกันขึ้น ทั้งนี้เพราะก่อนจะมีการนำโครงการนี้เข้าสู่หมู่บ้าน ไม่ได้มีการประชุมกันให้เป็นที่ยินยอมหรือเข้าใจกันเสียก่อน แต่โครงการนี้ต้องทำ ในที่สุดผลกระทบก็ตามมา ย่อเล็ก ๆ ที่เคยยังปลา จับปลาได้ง่าย ๆ ทุกคนในหมู่บ้านต่างเคารพสิทธิในปอดปลาของคนอื่นไม่มีการลักขโมย ผู้คนขาดอาหารสามารถขอกันได้โดยง่าย แต่ในปัจจุบันกลับกลายเป็นสระน้ำขนาดใหญ่ลึก 2.5 เมตร ตั้งอยู่ริมหนองหัวควายซึ่งเป็นหนองน้ำธรรมชาติ การจับปลายุ่งยากขึ้นต้องใช้เรือและเครื่องมือที่ตีพอ นอกจากนี้ยังมีการห้ามจับปลาในสระ สิ่งที่ชาวบ้านเสียใจมากที่สุดคือ มีลูกหลานเสียชีวิตเพราะตกน้ำในสระแห่งนี้ 2-3 คน แล้ว จนบางคนคิดว่า เป็นสระที่อาถรรพ์เพราะเกิดขึ้นมาท่ามกลางความไม่พอใจของชาวบ้าน ในระหว่างที่มีการขุด มีชาวบ้านน้อยคนที่สนใจ มีหัวหน้าครอบครัวคนหนึ่งกล่าวอย่างเล่น ๆ ว่า "ตนเป็นคนมีความรู้น้อยการศึกษาต่ำ แต่ก็อดคิดไม่ได้ว่า ทำไมกรมชลประทานจึงเร่งขุดสระในหนองน้ำ หลายคนในหมู่บ้านพูดกันว่า เพราะต้องการใช้เงินงบประมาณแผ่นดินให้หมด ตนจึงไม่อยากเชื่อและไม่อยากคิดถึงมัน เพราะถ้าหากตนมีเงินเหลือคงไม่ทำเช่นนั้นอย่างแน่นอน"

โดยสรุปแล้ว ยุคการเลือกตั้งผู้ใหญ่วillageแบบเป็นทางการ เริ่มมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปมีบทบาทในหมู่บ้าน แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้และเข้าใจถึงขอบเขตอำนาจของผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าจากภายนอก มีอิทธิพลต่อระบบสังคมในหมู่บ้านหลายด้านทำให้เกิดความคิดความรู้สึกต่อผู้ปกครองหมู่บ้าน ในการที่ชาวบ้านให้ความสำคัญเริ่มลดน้อยถอยลงกว่าผู้ปกครองหมู่บ้านในยุคก่อน ๆ ทั้งนี้เพราะมีเรื่องของผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านแยกว่าแต่ก่อนมาก ภาระหนี้สินมีเกือบทุกครอบครัวดังนั้นสภาพชีวิตในปัจจุบันของแต่ละคน จึงมุ่งสู่การเอาตัวเองให้รอดเป็นสำคัญ

การเรียนรู้ทางสังคมของหัวหน้าครอบครัวชาวนาทั้งหมดดังที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ลักษณะการเรียนรู้ของหัวหน้าครอบครัวชาวนาจาก ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนทั้งด้านการปกครอง การแบ่งหน้าที่ การแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกัน และองค์ประกอบของอำนาจรัฐ มี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงและลักษณะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือ ด้านการปกครองในชุมชน ซึ่งรัฐเริ่มอำนาจมากขึ้นตามลำดับ หัวหน้า

ครอบครัวชาวนาได้มีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในด้านการปกครองที่กำหนดโดยรัฐ ใน พ.ศ. 2486 ซึ่งมีการแต่งตั้งผู้ใหญ่จากข้าราชการระดับอำเภอและเมื่อถึง พ.ศ. 2517 ได้ให้ชาวบ้านมีสิทธิเลือกผู้ใหญ่บ้านตามรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็ยังได้รับการยอมรับจากชาวบ้านด้วยดี ซึ่งได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งที่ข้อกำหนดกฎระเบียบต่าง ๆ เป็นแนวความคิดจากภายนอกชุมชน อันเป็นการแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของอำนาจรัฐ นอกจากนี้ด้านการศึกษาในโรงเรียนก็ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบของอำนาจรัฐอีกด้านหนึ่งที่หัวหน้าครอบครัวชาวนามีการปรับตัวสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของรัฐเช่นกัน แต่ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงที่ห่างเหินกันมากขึ้นตามลำดับ ส่วนลักษณะการเรียนรู้ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงคือ ด้านการแบ่งหน้าที่ในครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ยังคงมีลักษณะดั้งเดิม ทั้งนี้เพราะการกำหนดหน้าที่มีเกณฑ์ของวัย บทบาท และสถานภาพกำหนดไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีหลักการยึดถือเสียงข้างมากในการลงมติใด ๆ ยังคงยึดถือและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติต่อกันมาหลายสมัยจนถึงปัจจุบัน

สำหรับการศึกษาลักษณะการเรียนรู้ทางสังคมนี้ เป็นการศึกษาการเรียนรู้ของหัวหน้าครอบครัวชาวนา ตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งเป็นหัวหน้าครอบครัวในปัจจุบัน (พ.ศ. 2535) ซึ่งเป็นการศึกษาลักษณะการเรียนรู้ของคนในสองสมัยโดยมีอายุเป็นตัวแปรที่สำคัญ ดังนั้นในการนำเสนอจึงต้องจำแนกไปตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัฐ 2 สมัย คือสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งอยู่ระหว่างช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ปกครองแผ่นดินถึง พ.ศ. 2475 และสมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2535 สำหรับข้อมูลในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงได้จากหัวหน้าครอบครัวผู้ซึ่งมีอายุมากกว่า 65 ปี ส่วนข้อมูลในสมัยประชาธิปไตยเป็นข้อมูลที่ได้จากหัวหน้าครอบครัวทั้งหมด